

**ДОНИШКАДАИ ТАРБИЯИ ЧИСМОНИИ ТОЧИКИСТОН
БА НОМИ С. РАҲИМОВ
ПАЖҶҶИШГОҶИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ АБДУРАҶМОНИ
ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ ТАҶСИЛОТИ ТОЧИКИСТОН**

Ба ҳуқуқи дастнавис

**ТДУ: 37.01+373
ТКБ: 74.03(3)+74.20
Р - 20**

РАЗОҚОВ ХУРШЕД СОҶИБНАЗАРОВИЧ

**ИСТИФОДАИ АҶКОРИ ПЕДАГОГИИ МУТАҶАККИРОНИ
ФОРСУ ТОЧИКИ АСРҶОИ X–XI ВА АНЪАНАҶОИ МИЛЛӢ
ДАР ТАРБИЯИ ҶАРБӢ-ВАТАНДӢСТИИ ХОНАНДАГОНИ
СИНҶҶОИ БОЛОӢ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади
илмҳои педагогӣ 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ,
таърихи педагогика ва таҳсилот**

ДУШАНБЕ – 2022

Диссертатсия дар Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ:	Сафаров Шодӣ Асомуродович – доктори илмҳои педагогӣ, ректори Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов
Муқарризони расмӣ:	Абдурахимзода Қудратулло Саид - доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи педагогика ва психологияи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав Шарифхочаева Саодат Амирхочаевна - номзади илмҳои педагогӣ, омӯзгори калони забоҳи хориҷии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Муассисаи пешбар:	Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Ғафуров

Ҳимояи диссертатсия 08 октябри соли 2022, соати 10³⁰ дар шӯрои муштараки диссертатсионии 6D.KOA-022 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва Академияи таҳсилоти Тоҷикистон (734063, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи С.Айнӣ, 126, тел.: 225 84 23) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхона ва сомонаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон (www.aot.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «___» _____ соли 2022 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмии шӯрои
муштараки диссертатсионӣ,
доктори илмҳои педагогӣ**

М.Б. Каримзода

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар илми ватании педагогӣ чойгоҳи муҳимро дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии насли наврас эҷодиёти адабӣ ва мероси маънавию ахлоқии мутафаккирони барҷастаи форсу тоҷик ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик ишғол менамоянд. Мероси бебаҳои ахлоқию ватандӯстона, васфкунандаи ҷавонмардию мардонагии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дорои нерӯи азим барои кушода додани ҷанбаҳои нав барои тарбияи ҳарбию ватандӯстӣ ва рушди маънавию ахлоқии ҷавонони муосир мебошад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд кардаанд, ки “Ҷавонон ҳомии боэътимоди Ватан, амнияти давлат ва ҷомеа, сарчашмаи ташаббусҳо ва захираи тиллоии миллат ва давлат мебошанд”. Бинобар ин, ҷавонон ҳанӯз аз синни мактабӣ аз ҷиҳати ҷисмонӣ бояд солим ва қавӣ буда, дар рӯҳияи арзишҳои миллӣ ва маънавӣ, ғояҳои ватандӯстӣ тарбия ёфта, дастовардҳои миллии моддию маънавиро эҳтиёт намуда, ба таҳкими амнияти миллӣ саҳмгузор бошанд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи эҳёи асосҳои иҷтимоӣ – назариявии низоми маориф қайд кардаанд, ки мақсади асосии низоми маориф тарбияи шахсияти нерӯманд ва созанда мебошад. Аз ин рӯ, масъалаҳои тарбияи ҳисси худшиносии миллӣ дар шуури хонандагон ва ҷавонон, ҳудогоҳии таърихӣ, истифодаи анъанаҳои беҳтарини маорифи миллӣ ва умумиинсонӣ, арзишҳои фарҳангӣ, ахлоқӣ ва идоракунии демократӣ, ки то имрӯз ба пешрафти илмӣ – техникӣ ва фарҳангӣ мусоидат мекарданд, зери таваҷҷуҳи махсуси давлат қарор доранд.

Чунин гузориши масъала дар шароити муосири таълиму тарбияи насли наврас таҳқиқи мақом ва афкори педагогии мутафаккирони асрҳои X–XI ва нақши анъанаҳои миллиро аз мавқеи эҳёи арзишҳои умумидавлатӣ ва умумиинсонӣ дар фазои таҳсилотӣ бо мақсади тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ зарурӣ гардонандааст.

Омӯзиши тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар афкори мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик таҳқиқоти ҳаматарафаро тақозо менамояд. Баррасии ин масъала ба рушди тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ, ташвиқу тарғиби фарҳанги ҷисмонӣ ва тарзи ҳаёти солим, ташаккули таҳаммулпазирӣ, обутобёфтагии ҷисмонӣ, тақвияти ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ, худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ, ҳисси қарзи шахрвандӣ - хизмати ҳатмии ҳарбӣ дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳи Тоҷикистон таъсири мусбат мерасонад.

Новобаста аз равандҳои умумии ҳамгирошавӣ дар ҷаҳон, давлат, фарҳанг, маориф, нақши афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар тарбияи ҳарбӣ - ватандӯстии насли наврас дар шароити муосир танҳо қисман кушода дода шудааст. Аз ин рӯ, дар диссертатсияи мазкур кӯшиш ба харҷ дода шудааст афкори педагогии

мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар такмили тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ дар шароити муносири ҳақон мавриди таҳқиқи ҳамаарафа ва амиқ қарор дода шавад.

Дарачаи омӯзиши мавзӯи таҳқиқот. Таҳқиқоти мазкур ба истифодаи афкори педагогии мутафаккирони барҷастаи форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ бахшида шуда, дорои хусусияти маҷмӯии таҳқиқ дар ҳамаҷавории як қатор илмҳои ҳамабиятшиносӣ ва инсоншиносӣ мебошад.

Дар таърихи илми педагогии тоҷики асрҳои XX ва XXI дар қатори кӯшишҳои эҷоди таҳкурсии муҳаққама дар педагогикаи миллии эҳёи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷик ва анъанаҳои миллии дар тарбияи ватандӯстӣ ва ташаққули ҳисси қарзи шаҳравандӣ дар як қатор таҳқиқоти монографӣ, қорҳои диссертатсионӣ ва мақолаҳои илмӣ инъикос ёфтааст.

Дар асарҳои адабиятшиносон С. Айни, К. Айни, А. Афсаҳзод, З. Аҳрорӣ, Ш. Муҳторов, Т. Мирзод, М. Муллоаҳмадов ва дигарон, муаррихон Б. Ғафуров, Н. Неъматов, А. Муҳторов, С. Шарипов ва дигарон дар доираи таҳқиқоти гузаронидашуда ғояҳо ва назарияҳои педагогии мутафаккирони асримиёнагии форсу тоҷик, аз қабилӣ Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Абӯалӣ ибни Сино ва дигарон мавриди таҳқиқи таҳлили ҳамаараф ва амиқ қарор гирифтаанд. Дар таълифоти адабӣ ва таҳқиқоти илмӣ олимони номбаршуда истинодҳо ва ишораҳои арзишмама дар бораи таъсири муҳаққулаи тарбияи ҳарбӣ ва ҳиссиёти ватандӯстии халқи тоҷик маваҷуданд.

Ба шумори олимони аввалини тоҷик, ки маъсалаҳои таърихи педагогикаи форсу тоҷикро дар афкори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, ҳамаҷун асосгузори афкори педагогии халқи тоҷик мавриди таҳқиқ қарор додаанд, М.А. Орифиро нисбат додан мумкин аст. Дар қорҳои сершумори ӯ худ ба сарчашмаҳои назарҳои педагогии мутафаккирони асримиёнагии форсу тоҷик ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик мувоҷиат қардааст.

Олимони тоҷик Ҳ. Афзалов, Т. Атахонов, И. Қаримова, М. Лутфуллоев, Ш.А. Сафаров, А. Паҳлавонов, А. Набиев, А. Нуоров, С.Ф. Шарифзода, С. Сулаймонӣ, Қ. Хоҷаев, М. Раҷабов, А. Халимов ва дигарон таҳқиқоти бунёдии марбут ба афкори педагогии халқи тоҷикро гузарониданд. Дар онҳо ҳанбаҳои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагон дар асоси мероси педагогии гузаштагон ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Пас аз ба даст овардани соҳибхитиёрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзиш ва таҳқиқи ҳанбаҳои гуногуни афкори педагогии халқи тоҷик идомаи худро дар асарҳои илмӣ М. Лутфуллозода, И. Х. Қаримова, Ф. Шарифзода, Қ. Қодирова, К. Хоҷаев, Б. Маҷидова, К. Абдурахимов, Х. Раҳимзода, И. Давлатшоев, М. Раҷабов, З. Сиддиқов ва дигарон ёфтанд.

Ба таҳқиқоте, ки ба таърихи педагогикаи тоҷик бахшида шудаанд, қорҳоеро нисбат додан мумкин аст, ки дар онҳо маъсалаҳои асосии рушди афкори педагогии халқи тоҷик баррасӣ шудаанд. Ҳамаин тава, марҳилаҳои муҳимтарини рушди педагогикаи тоҷик дар асарҳои М. Лутфуллоев “Педагогикаи шафқат”, “Эҳёи педагогикаи Аҷама” ва ғайра; Ҳ. Қонназаров

“Ташаккул ва рушди таҳсилоти педагогӣ дар Тоҷикистон”; И.Х. Каримова “Назми Рӯдакӣ, ки ғояҳои некӣ ва инсонгариро тараннум мекунад” ва “Абӯалӣ ибни Сино – инсондӯсти барҷастатарини даврони Сомониён”; Қ.Б. Қодиров “Таърихи афкори педагогикаи халқи тоҷик.”; Ш. Шаропов “Афкори педагогии маорифпарварони халқи тоҷик”; К.С. Абдурахимов “Афкори педагогии Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ”, М.Б. Каримзода “Маърифати педагогии ниёгон ва таҳсилоти шӯравинизомии тоҷик” марҳилаҳои муҳимтарини рушди педагогикаи тоҷик тавсиф ёфта, дар онҳо масъалаҳои таълиму тарбия дар маҷмӯъ кушода дода шудаанд.

Қ.Б. Қодиров дар монографияи худ “Таърихи афкори педагогии халқи тоҷик (аз замони қадим то пайдоиши Ислам)” мероси тоисломии педагогикаи халқи тоҷикро баррасӣ кардааст. Мавриди таваччуҳӣ ӯ таъсири афкори педагогии ин давра ба ташаккул ва рушди назарияҳои дидактикию педагогии мутафаккирони баъдинаи Шарқ қарор гирифтааст.

Асарҳои олимони тоҷик, аз қабилӣ: М. Лутфуллозода, И.Х. Каримова, Б. Мачидова, Х.Г. Муродов, Т. Зиёев, Ф.Ш. Шарипов, Т.А. Шукурзода, И. Обидов, А. Миралиев, Х.Б. Буйдоқов, Қ.Б. Қодиров, С. Қодирова, С. Сулаймонӣ, Ҷ. Шарипов, К.С. Абдурахимов, Б. Раҳимов, Д. Расулов, У. Юлдошев, М.Р. Юлдашева, У.С. Умаров, М. Нугмонов ва бисёри дигарон ба таҳқиқи масъалаҳои ташаккули эътиқодоти шахрвандию ватандӯстӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бахшида шудаанд.

Ғояҳои тарбияи ватандӯстии насли наврас, усулҳо ва методҳои марбут ба истифодаи сарчашмаҳои таърихию адабӣ ва ёдгориҳои фарҳангии халқи тоҷик дар амалияи фаъолияти педагогии омӯзгорон дар асарҳои олимони тоҷик И. Обидов, И. Каримова, М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода, С. Бозоров, А. Қаландаров, Б. Мачидова, Х. Раҳимзода, И. Давлатшоев, Т. Ҳайдаров, И.А. Нуров ва дигарон ва олимони рус А.Н. Виршиков, Н.А. Ивашкина, Н.В. Ипполитова, И.В. Кострулева, В.В.Марин, О.А. Ошепков ва дигарон мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар асарҳои илмӣ Академияи таҳсилоти Тоҷикистон М. Лутфуллозода “Тоҷикистони соҳибистиклол ва масъалаҳои тарбия”, “Шарафномаи миллат”, “Тоҷикон” ва тарбияи ватандӯстӣ ” унсурҳои муҳимтарини тарбия асоснок карда шуда, бо тарбияи миллӣ, тарбияи ҳудодоҳӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва ҷавонмардӣ, тарбияи ахлоқию маънавӣ ва ғайра муаррифӣ шудаанд.

Сарфи назар аз маъруфият ва муҳимияти мероси ғании афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик, мавқеъ ва нақши онҳо дар тақмили тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ ҳанӯз мавриди таҳқиқи муназзам ва ҳамаҷонибаи педагогӣ қарор нагирифтааст. Ҳол он ки зарурати чунин муносибати илмӣ на танҳо бо дакри манфиатҳои мероси педагогии гузашта, балки бо вазифаҳои ташвиқу тарғиб ва корбасти афкори пешрафтаи педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асримиёнагӣ ва анъанаҳои миллии дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ муайян шудааст.

Гуфтаҳои боло интихоби мавзуи кори диссертатсионии мазкурро ҳамчун: “Истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ” муайян кард. Хусусияти мавзуи интихобшудаи таҳқиқоти диссертатсионӣ аз қорҳои дигар фарқ карда, бо ҳамин зарурати таҳқиқи он муайян гардидааст.

Ҳамин тариқ, азҳудкунии мунаққидонаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асримиёнагӣ ва анъанаҳои миллӣ ба татбиқи эҷодкоронаи онҳо дар раванди тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ мусоидат мекунад.

Таҳлили адабиёти илмӣ–педагогӣ ва таҳқиқоти диссертатсионӣ имкон дод **ихтилофоти** зерин ошкор карда шаванд:

– байни раванди ҷаҳонишавӣ ва наздикшавии фарҳангу тамаддунҳо, тамоюли ҷавонон асосан ба арзишҳои умумиинсонӣ ва талаботи ҷомеа ба шахсияти боэътимоди дорои ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ ва омода ба ҳимояи Ватан;

– байни талабот ба муосиркунонии низоми таҳсилоти ҳарбӣ-ватандӯстӣ бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик ва мавҷуд набудани барномаҳои таълимӣ оид ба истифодаи онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дарки ихтилофоти дар боло зикргардида **проблемаи** таҳқиқотро ба тариқи зайл муайн кард: чӣ тавр нерӯи назарраси педагогии афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷикро ба мақсади таҳкими давлатдорӣ, баланд бардоштани самарабахшии тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ, ташаккули эътиқоду ҳиссиёти ватандӯстӣ ва ҳисси қарзи шаҳрвандӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Тоҷикистон такмил додан мумкин аст?

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё лоиҳаҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи дурнамои қорҳои илмию таҳқиқотии шӯбаи филологияи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон барои солҳои 2017-2021 дар мавзуи “Роҳу усулҳои ташаккули ҳисси ватандӯстӣ ва худшиносии хонандагон дар заминаи мероси маънавии халқи тоҷик” ва талаботи асосии Барномаи тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувияти миллии ҷавонон дар шаҳри Душанбе барои солҳои 2019-2022 иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақсади таҳқиқот. Ошкор намудани хусусият ва шароитҳои мусоиди педагогии истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба мақсади таҳқиқот вазифаҳои зерин муайян карда шуданд:

- баррасии вазъи омӯзиши афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллӣ дар тарбияи ҳарбӣ - ватандӯстии насли наврас;

- таҳқиқи масъалаҳои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии насли наврас дар афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X – XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик;

- таҳлили афкори педагогии Абӯлқосим Фирдавсӣ дар “Шоҳнома” оид ба тарбияи ҳарбӣ – ватандӯстӣ ва сифатҳои дигари шахсияти насли наврас;

- муайян кардани хусусиятҳои ташаккули сифатҳои ватандӯстии шахсияти хонандагон дар “Қобуснома”-и Унсурмаолии Кайковус;

- таҳлили мазмун, мақсад ва вазифаҳои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ;

- баррасии вазъи тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар низоми муосири маорифи Тоҷикистон;

- муайян кардани меъёр ва нишондодҳои ташаккули ҳиссиёту эътиқодоту ватандӯстӣ ва ҳисси қарзи шаҳрвандии хонандагони синфҳои болоӣ;

- ташкил ва гузаронидани кори таҷрибавӣ – озмоишӣ оид ба тақмили тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик, таҳлил ва арзёбии самарабахшии натиҷаҳои он;

- пешниҳоди тавсияҳои илмию амалӣ оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур барои омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва роҳбарони ҳарбии онҳо оид ба тақмили тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик.

Объекти таҳқиқот. Раванди тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Тоҷикистон мебошад.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот. Истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои халқи тоҷик дар тақмили тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ дар шароити муосир.

Фарзияи таҳқиқот. Тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ самарабахш мешавад, агар:

- асосҳои концептуалии мактаби миллӣ ҳамчун омилҳои ташаккулдиҳандаи низоми давлатдорӣ ва ваҳдати ватандӯстонаи халқи Тоҷикистон истифода шаванд;

- моҳият, таъйиноти вазифавӣ, нерӯи педагогии афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллӣ дар заминаи

равандҳои муосирии ҳарбӣ–сиёсӣ, иҷтимоию фарҳангӣ дар ҷомеаи муосир дарк ва сарфаҳм рафта шаванд;

– мазмун, сохтори тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ бо назардошти афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик муайян ва илман асоснок карда шаванд;

– вобаста ба имкониятҳо ва шароити педагогӣ, ки татбиқи маҷмӯи онҳо самарабахшии тарбияи ватандӯстӣ ва оmodасозии ҷавонони пешаздаъватиро ба иҷрои қарзи ҳарбӣ, ки аз ҷониби Конститутсия ва қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудааст, баланд мебардорад, ошкор ва аз ҷиҳати озмоишӣ мавриди санҷиш қарор дода шаванд.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Таҳқиқоти асосӣ дар се марҳилаи бо ҳам алоқаманд гузаронида шуд:

Дар марҳилаи аввал (с.с. 2017–2018) – маводи мавҷудаи таърихӣ–адабӣ; тазкираҳои адабӣ–педагогӣ, луғатномаҳои фарҳангномавӣ; осори олимон, асарҳои шоирон ва нависандагони форсу тоҷик ва халқҳои дигари марбут ба мавзӯи таҳқиқоти мазкур омӯхта шуданд. Инчунин таҳқиқоти илмии педагогӣ оид ба истифодаи афкори педагогии мутафаккирони асримиёнагии форсу тоҷик ва анъанаҳои миллии дар таълиму тарбия, аз ҷумла тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ мавриди таҳлил қарор дода шуданд.

Дар марҳилаи дуюм (с.с. 2018–2019) – таҳлили мунаққидона ва низомбандии назарҳои педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии гузаронида шуда, саҳми онҳо ба рушди афкори педагогии халқи тоҷик муайян карда шуд. Ҳангоми гузаронидани низомбандӣ диққати асосӣ ба ошкор кардани ҳамбастагии унсурҳои асосии назарҳои педагогӣ ба ташаккули сифатҳои ҳарбӣ-ватандӯстӣ ва ахлоқии насли наврас ва арзишҳои умумии онсонӣ дода шуд.

Дар марҳилаи сеюм (с.с. 2019–2021) – озмоиши муқарраркунанда гузаронида шуда, воситаҳои барномавӣ–амалӣ таҳия карда шуданд. Дар ҳудуди ҳамин марҳила озмоиши ташаккулдиҳанда бо мақсади муайян кардани шароити педагогии истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик барои тақмили тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ гузаронида шуда, натиҷаҳои таҳқиқот низомбандӣ ва ҷамъбаст карда шуда, тавсияҳои амалӣ оид ба интиқоли афкори илман асоснокшудаи педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии ба педагогикаи муосири миллии дода шуда, ҳулосоҳои умумӣ баён гардидаанд. Таҳқиқот дар шакли диссертатсия ба тартиб дароварда шуд.

Асоси назариявӣю методологии таҳқиқот. Асоси назариявӣю методологии таҳқиқотро концепсияҳои фалсафӣ, психологию педагогӣ ва ҷомеашиносӣ дар бораи муносибати низомнок ва шахсиятию ҷаъолияти ба тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии; дарки арзиши ватандӯстӣ ва ҳисси қарзи шаҳрвандӣ ҳамчун падидаи фарҳангию таърихӣ; қонуниятҳо ва принсипҳои педагогию психологию рисолати ҳимоятгарӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандии насли наврас дар раванди таълиму тарбияи мактабӣ ва берунамактабӣ, ки ҳамчун қисми муҳими

таркибии истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик амал мекунанд, ташкил медиҳанд.

Ғояи пешбари таҳқиқотро омӯзиш ва таҳлили назариявии афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI, анъанаҳои миллии халқи тоҷик ва адабиёти педагогӣ; мушоҳидаҳои педагогӣ; ташкил ва гузаронидани кори таҷрибавӣ - озмоишӣ ташкил намуда, мақоми назаррасро дар таҳқиқот пайгирӣ ва таҳлили зарурати ташаккули робитаи мавзӯҳои барномаҳои таълимӣ дар зинаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии дар мисоли мавзӯи мавриди баррасӣ ташкил намуданд.

Сарчашмаҳои таҳқиқот. Сарчашмаҳои таҳқиқотро инҳо ташкил доданд:

1) Мероси қадимаи форсу тоҷик “Авасто”;

2) Осори мутафаккирони форсу тоҷики асримиёнагӣ: Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абӯлқосими Фирдавӣ, Унсурмаолии Кайковус, Ибни Сино, Саъдии Шерозӣ, Носири Хусрав ва дигарон.

3) Осори бунёдии муҳаққиқони ватанӣ: М. А. Орифӣ, И. О. Обидов, Х.С. Афзалов, Х. Раҳимов, Б. Раҳимов, А.П. Паҳлавонов, М. Лутфуллозода, Қ.Б. Қодиров, Ф. Шарифзода, И.Х. Каримова, Х.Х. Тиллашев, З. Раҷабов, Б. Мачидова, М.Б. Каримзода ва дигарон.

4) Қонунҳо, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, концепсияву стратегия ва барномаҳои давлатӣ, санаҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи маориф ва ғ.

Заминаҳои эмперикӣ: Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро муносибати амалии муаллифи таҳқиқоти диссертатсионӣ бо объекти таҳқиқшаванда: омӯзиш ва таҳлили сарчашмаҳо оид ба мавзӯи таҳқиқот; низомбандии сарчашмаҳои мероси ғании педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI; муайян кардани робита ва таъсири мутақобилаи назарҳои педагогӣ ба тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар мероси педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик; ташкил, гузаронидан ва арзёбии натиҷаҳои таҳқиқоти озмоишӣ, ки аз марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда иборат аст; муқоиса ва ҷамъбасти натиҷаҳои ба даст овардашуда; таҳлили дониш, малака ва маҳорати хонандагони синфҳои болоӣ (пурсишнома, тест, сӯҳбат, муҳоҷиса); мушоҳидаи фаъолияти хонандагон, сӯҳбатҳо ва ғ. ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Кори таҷрибавӣ-озмоишӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№ 1, 2 ва 3 ноҳияи Варзоб гузаронида шуд. Дар озмоиши педагогӣ ду гурӯҳ (озмоишӣ ва назоратӣ)-и хонандагони синфҳои 10-11 муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№ 1, 2 ва 3 ноҳияи Варзоб бо шумораи умумии 122 нафар ҷалб карда шуданд. Ҷамчунин дар пурсиш 300 нафар донишҷӯёни Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов фаро гирифта шуданд.

Навгони илмӣ таҳқиқот. Навгони илмӣ таҳқиқот аз он иборат аст, ки дар он бори аввал:

- нерӯи тарбиявии афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик ҳамчун воситаи муассири тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии насли наврас ошкор карда шуд;

- собит карда шуд, ки бо така ба маводи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар насли наврас, аз ҷумла дар хонандагони синфҳои болоӣ, ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ, ҳавасмандии мусбат барои дарки уҳдадорӣҳои худ дар назди Ватан ва қарзи шаҳрвандиро рушду такмил додан мумкин аст;

- мазмун ва хусусиятҳои ташаккули назарҳо, ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ ва омодагӣ ба ҳимояи мусаллаҳонаи Ватан дар хонандагони синфҳои болоӣ бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асри миёнагӣ ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик муайян карда шуданд, ки ба баланд шудани худшиносии миллии ва афзалиятҳои ахлоқию ватандӯстӣ, ташаккули мақсадноки муҳаббат ба Ватан дар хонандагони синфҳои болоӣ, омодагии онҳо ба ҳимояи мусаллаҳи он мусоидат мекунанд;

- шароити мусоиди педагогӣ барои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик, ки ба рушди шуури ватандӯстӣ ва ҳисси қарзи шаҳрвандӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ мусоидат мекунанд, муайян карда шуданд;

- тавсияҳои илмӣ-педагогӣ барои омӯзгорон - роҳбарони ҳарбии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ дар шароити нави иҷтимоию иқтисодӣ бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик пешниҳод карда шуданд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимояи пешниҳодшаванда:

1. Тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик аз маҷмӯи тадбири амалҳои иборат мебошад, ки ба татбиқи имкониятҳои иҷтимоию педагогӣ ва истифодаи пурратари захираҳои мавҷудаи муассисаҳои таҳсилот, ташкилотҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ, иттиҳодияҳои динӣ дар тарбияи ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ ва омодагии ҳарбии ҳомиёни Ватан нигаронида шудаанд. Он қисми таркибии низоми тарбияи ватандӯстӣ ва омодагии ҳарбии аҳолии кишвар буда, ҳамчун нишондиҳандаи ҷудонашавандаи сифати касбии омӯзгорон ва роҳбарони ҳарбии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба шумор меравад.

2. Ташкили тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ истифодаи дастовардҳои таҷрибаи ҷаҳонӣ, таҷрибаи мактаби шӯравӣ ва даврони соҳибистиклолиро пешбинӣ намуда, дар ин замина тавачҷуҳи афзалиятнок бояд ба намунаҳо ва қорҳои мушаххас зоҳир карда шавад. Дар ин росто, истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ мувофиқу муносибанд.

3. Муассири қори ҳарбӣ-ватандӯстӣ бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик ба дараҷаи назаррас бо густурдагӣ ва пуррагии фарогирии тамоми қишрҳои ҷомеа ва категорияҳои аҳолии кишвар тақозои замони муосир мебошад. Ҷалб

намудани на танҳо омӯзгорон ва роҳбарони ҳарбии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, балки инчунин ходимони давлатӣ ва ҷамъиятӣ, намояндагони дин ба кори тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагон, мавҷуд будани робитаҳои ба роҳ мондашуда ва устувор байни қисмҳои ҳарбӣ ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд арзишнок гарданд.

4. Тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар шароити муосир раванди бисёрфункционалӣ буда, ҳамкориҳои омӯзгорон, роҳбарони ҳарбӣ, хонандагон ва волидони онҳо, омилҳои муҳити иҷтимоиро дар сатҳҳои гуногун дар бар гирифта, мақсади он рушди пешравандаи шахсияти хонандаи синфи болоие мебошад, ки, пеш аз ҳама, бо сифатҳои маънавию ахлоқии худ қодиранд ватандӯст ва Ҷомии Ватан гарданд.

5. Концепсияи миллии тарбияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккули фарҳанги ватандӯстӣ ва омодагиро барои Ҷомии Ватан аз тариқи таъсиррасонии мақсаднок ба шуур ва ҳиссиёти таълимгирандагон, ки ба таври функционалӣ ба ташаккул ва рушд додани сифатҳои мушаххаси шахсияти онҳо нигаронида шудаанд, пешбинӣ менамояд. Дар навбати худ, касби сифатҳои мушаххаси шахсиятӣ ташаккули ҳиссиёту эътиқоди ватандӯстӣ ва омодагӣ ба Ҷомии Ватан дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷикро мубрам мегардонад.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот аз таҳлили асосҳои назариявию методологӣ, илмию педагогӣ ва ташкилии тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик ҳамчун қисми таркибии назарияи тарбияи иҷтимоии шахсият дар педагогикаи умумӣ таҳия карда шуда, моҳият ва мазмуни мафҳуми “омодагии ҳарбӣ”, “ватандӯст”, “тарбияи ватандӯстӣ”, “тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ” ва ғайра муайян карда шуданд. Инчунин зарурати рушди назария ва методологияи тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ дар шароити муосир бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик асоснок карда шуда, маҷмӯи шароити педагогӣ барои ташаккули Ҷомии Ватан, ватандӯст ва шаҳрванди Тоҷикистон таҳия карда шуданд, ки ин имкон медиҳад сатҳи нерӯи иҷтимоию педагогии худи хонандагон, гурӯҳи педагогии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ходимони давлатӣ ва сиёсӣ, хизматчиёни ҳарбӣ, намояндагони дин ба назар гирифта шуда, мавриди истифода қарор дода шавад.

Аҳамияти назариявии кор инчунин аз он иборат аст, ки натиҷаҳои таҳлили маҷмӯи назарҳои педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавӣ, Унсурмаолии Кайковус, Абуалӣ Сино ва дигаронро яққоя бо анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти зинаҳои гуногун истифода бурдан мумкин аст.

Аҳамияти амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз инҳо иборатанд:

- маводи чамъбастшудаи таҳқиқот ва натиҷаҳои илмии онро ба сифати маводи иловагӣ ва тавсияҳои амалӣ дар фаъолияти омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, муассисаҳои таҳсилоти олии ҳарбӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва фанҳои дигар дар тартиб додани барномаҳо, дастурҳои таълимӣ, зимни таҳияи лексияҳо ва курсҳои махсус, ташкили семинару конференсияҳо, тайёр кардани корҳои таҳқиқотӣ истифода бурдан мумкин аст;

- натиҷаҳои илмии таҳқиқот ба рушди фаъолияти амалан ташаккулдиҳанда дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ, ба ҷустуҷӯи самтҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим дар ташаккули ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ, ҳисси қарзи шаҳрвандӣ мусоидат мекунад;

- хулосаҳои асосӣ ва пешниҳодҳои илмию амалӣ ба бозсозии низоми муносибатҳо байни муассисаҳои таҳсилот ва қисмҳои ҳарбӣ, ташкилотҳо ва муассисаҳои чамбиятӣ, иттиҳодияҳои динӣ ба мақсади баланд бардоштани сифат ва самарабахшии тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ, дар самти ҳамкорӣ ва амали зичтари муштарак ба манфиати тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагон мусоидат мекунад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои дар рафти таҳқиқот бадастомада бо методикаи мавҷудаи таҳқиқоти таърихӣ–педагогӣ ва низоми таҳлили иттилооти таърихӣ аз ҷониби муаллиф истифодашуда ва ба тасвиррасидан, гуногунии маводи назариявӣ; интихоби методҳои муносиб ба дарёфти мақсадҳо ва вазифаҳои таҳқиқот; ғайриихтилофнокии мавқеъҳои назариявӣ-методологӣ, асосноккунии муқаррароти таҳқиқот, ки ба принсипи таърихият дар педагогика таъя мекунад, таъмин карда мешаванд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмии 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мувофиқат мекунад: *банди 3* – «Антропологияи педагогӣ» (низомҳои /шароитҳои/ рушди шахс дар ҷараёни таълим, тарбия, таҳсилот;), *банди 4* – «Назария ва концепсияи таълим» (қонуниятҳо, принсипҳои таълими бачагон дар давраҳои гуногуни бавоярасии онҳо; навъҳо ва амсилаҳои таълим, ҳудудҳои истифодаи онҳо;).

Саҳми шахсии доктараи дарачаи илмӣ. Саҳми муаллиф дар таҳқиқоти мазкур аз низомбандии маълумоти адабӣ- ахлоқии педагогии классикони форсу тоҷик оид ба масъалаҳои мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ, ҷамъоварии маълумоти озмоишӣ, таҳлил ва чамъбасткунии натиҷаҳо, пешниҳоди хулосаҳои асосии диссертатсия иборат мебошад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот дар семинарҳои илмӣ-методӣ ва илмӣ-амалии Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов, Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни, ҷаласаҳои шуъбаи педагогика ва психология, шуъбаи фанҳои филологияи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, дар иттиҳодияҳои методии муаллимони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ноҳияи Варзоб муҳокима ва мавриди тасвибу озмоиш қарор дода шуданд.

Муқаррароти асосии қори диссертатсионӣ ҳамчунин дар интишороти муаллиф тавассути нашри мақолаҳои илмӣ дар нашрияҳои илмӣ ва ироаи

маърузаҳо дар чорабиниҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ: Конференсияи ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Масоили мубрами психологӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон» (Душанбе, 2014); Конференсияи илмӣ амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Нақши ҳамкориҳои педагогӣ дар камолоти ахлоқию маънавии кӯдакону наврасон» (Душанбе, 2015); Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ- амалӣ дар мавзӯи «Нақши донишҳои психологӣ дар пойдории муносибатҳои оилавӣ» (Душанбе, 2018); Конференсияи илмӣ-амалии профессорону омӯзгорон, докторантону магистрантон ва донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ бахшида ба Рӯзи илми тоҷик (Душанбе, 2020) тасвиби худро ёфтаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ мазмуни асосии таҳқиқотро ифода карда, ба теъдоди 7 мақолаи илмӣ: 5 номгӯй дар нашрияҳои илмӣ тақризшавандаи феҳристи тавсиянамудаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 2 номгӯй дар маҷмӯаи маводи конференсияҳо ба таъб расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, шаш қисмат, хулосаҳои умумӣ ва тавсияҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат буда, 9 ҷадвал ва 10 расмро дар бар мегирад. Ҳаҷми диссертатсия 177 саҳифаи ҷопи компютери ро ташкил мекунад.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима аҳамияти мавзӯи кори диссертатсионӣ баён гардида, объект, предмет, мақсад ва вазифаҳои он муайян карда шуда, навгониҳои илмӣ ва нуқтаҳои асосие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд, инчунин аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот нишон дода шудаанд.

Боби якуми диссертатсия “Масъалаҳои истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагон” номгузори шуда, аз се қисмат: “Вазъи омӯзиши афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X – XI ва анъанаҳои миллӣ дар тарбияи ватандӯстӣ ва омодагории ҳарбии насли наврас”; “Масъалаҳои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии насли наврас дар афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X – XI ва анъанаҳои миллӣ”; “Мазмун, мақсад ва вазифаҳои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ” “ иборат мебошад.

Дар қисмати якуми боби якум, ки ба вазъи омӯзиши афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X – XI ва анъанаҳои миллӣ дар тарбияи ватандӯстӣ ва омодагории ҳарбии насли наврас бахшида шудааст, таъкид мешавад, ки афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI саҳми назаррасро дар педагогикаи ҷаҳонӣ гузоштааст. Аммо мероси педагогии олимони мутафаккирони асримиёнагии Шарқ то истиқлолияти ҷумҳуриявии собиқ шӯравӣ мавриди бозҳаст қарор нагирифта буд. Танҳо дар солҳои охир таваҷҷуҳ ба ин ганҷинаи афкори педагогӣ эҳё гардид.

Дигаргониҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва фарҳангӣ, ки дар Тоҷикистон ба вуқӯъ пайваста истодаанд, вазифаҳои тақмили сифати кори тарбиявии

хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, аз ҷумла тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ, ва муайян кардани роҳҳои самараноктари раванди мазкурро ба миён гузоштаанд. Ҷиҳати татбиқи бомуваффақият ва эҷодкоронаи вазифаҳои мазкур зарур аст таҷриба ва афкори андӯхташуда дар рафти рушди ҷамъиятӣ ҳамаҷониба омӯхта шуда, объективона арзёбӣ ва мавриди истифода қарорд дода шаванд.

Тақвияти ифротгароӣ ва экстремизм, муноқишаҳои миллӣ ва маҳаллӣ дар солҳои охир чунин мафҳумҳои асосӣ, ба монанди “қарзи ҳарбӣ”, “қаҳрамонӣ ва мардонагӣ”, “анъанаҳои қаҳрамонона”, “ғояи миллӣ”, “хислати миллӣ”, “шаъну шараф”, “шарафи ҷангӣ” ва ғайраро ба миён овардааст.

Дар адабиёти панду андарзии давраи Сомониён масъалаҳои доғи рӯзи тарбияи он замон арзишхое, аз қабилӣ: тарбия дар оила, солимии кӯдакон ва наврасон; тарбияи қавмӣ, покии маънавиёт ва ақли солим; ташвиқу тарғиби ғояҳои ватандӯстӣ, ғамхорӣ дар бораи ватан, ифтихори миллӣ, ҳимояи марзу давлати худ; тарбия ва бедор кардани майлу рағбати кӯдакон ва наврасон ба азхуд кардани касбу ҳунар, тарбияи ҷисми солим, муҳофизат аз маризиҳои сироятӣ ва маҳдудкунандаи ҳаракат ба шумор мерафтанд.

Масъалаи тарбияи ватандӯстӣ мавриди таваҷҷуҳи олимону муҳаққиқони сершумор қарор гирифтааст. А.С. Макаренко қайд мекард, ки ватандӯстӣ на танҳо дар амалҳо кирдорҳои қаҳрамонона зоҳир меёбад. Аз ватандӯсти ҳақиқӣ на танҳо “алангаи қаҳрамонона, балки инчунин кори тӯлонӣ, пуразоб, фишоровар, аксар вақт ҳатто ғайриҷолиб” талаб карда мешавад.

Дар таҳқиқи масъалаҳои тарбияи ватандӯстӣ корҳои В.А. Сухомлинский аз аҳамияти калон махсус бархӯрдор мебошанд. Ӯ қайд мекунад, ки муҳаббат ба Ватан ҳамон замон ба нерӯи рӯҳия табдил меёбад, ки дар шуури инсон симоҳое нақш банданд ки бо сарзамин, забони худ марбут буда, ҳисси ифтихор аз он ки ҳамаи ин – Ватани туст, пайдо мешавад.

Муҳаққиқи олмонӣ Адолф Рун афзалияти усулҳои тарбияи халқи тоҷикро қайд карда, навиштааст, ки он чизе, ки дар таърихи Осиёи Миёна ва Эрон аҷиб буда, диққатро ба худ ҷалб намуда, моҳияти маънавии халқҳои эрониро ифода мекунад, усулҳои тарбия ва таълими онҳо мебошанд. Ин усулҳои тарбия аз кӯдакӣ ба онҳо ҳисси ҷавонмардиро ташаккул дода, онҳоро бо роҳи ҳақиқат ва тақводорӣ ҳидоят мекунанд. Ин усули таълиму тарбия дар ибтидо нерӯи психологӣ ва ҷисмонии онҳоро таҳким баҳшида, баъдан ҷомеаи солим ва содиқро тарбия мекунад.

Олимону муаррихон ва мунаққидони тоҷик Х. Абдулло, Д. Шарипова, Г. Нажмиддинов, У. Қурбонов, А. Қаландаров, З. Ахмадова, З. Вазиров, Қурбон Восеъ, М. Қаюмов, Б.С. Маҳмадрасулов, М. Раҷабов ва дигарон дар таҳқиқоти ҳеш масъалаи асосҳои назариявии тарбияи ахлоқӣ-ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додаанд.

Маълум аст, ки инсон бо арзишҳо ва армонҳои умумии инсонӣ бо роҳи пайваст шудан бо фарҳанги миллӣ шинос мешавад. Дарки ҷавонон аз он, ки дар кадом фарҳанг онҳо ҳаёт ба сар мебаранд, ба кадом фарҳанг тааллуқ доранд, вазифаи муҳимтарини тарбияи муосир ба шумор меравад, зеро фарҳанг, тавре

ки академик Л.С. Лихачев қайд мекунад, одамонро, ки дар фазои муайян маскун шудаанд, аз аҳолии оддӣ ба халқ ва миллат табдил медиҳад. Дар дарки мансубият ба фарҳанги миллии худ решаҳои маънавият, ахлоқ, шаҳрвандӣ, ватандӯстӣ, омодагӣ ба ҳимояи мусаллаҳонаи Ватан ва худвижагии шахсият реша доранд. Аз ин рӯ, суҳан бояд дар бораи тарбияи инсонӣ фарҳанги милли равад.

Анъанаҳои милли, тарзи ҳаёти миллию психологӣ, маънавиёт, меёрҳои иҷтимоӣ ахлоқии рафтори насли наврасро муайян мекунад.

Дар диссертатсияи доктории Мачидова Б. «Анъана ва расму оинҳои халқӣ ҳамчун воситаи ташаккули сифатҳои ахлоқии фарзандон дар оила» рафти ташаккул, инкишоф ва хусусиятҳои анъана ва расму оинҳои пешқадами халқӣ дар оилаи тоҷикон дар давраҳои гуногуни таърихӣ баррасӣ шуда, механизми аз насл ба насл интиқол ёфтани анъана ва расму оинҳои пешқадам кушода дода шуда, робитаи ҷудонашавандаи анъана ва расму оинҳо бо масъалаҳои умумии тарбияи ахлоқ ва фарҳанги педагогии падару модарон асоснок карда шудааст.

Ҳамин тавр, анъанаҳои милли дар тӯли асрҳо ба вучуд омада, ба асоси ахлоқ ва тарзи ҳаёти одамон дар шароити мушаххаси таърихӣ табдил ёфтаанд. Имрӯз анъанаҳои пешрафта аз аҳамияти калон бархӯрдор буда, инро дар мисоли тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии насли наврас мушоҳида кардан мумкин аст. Агар дар оила, мактаб ва ҷомеа хизматҳои бобоён ва падарон дар ҳимояи Ватан арҷгузорӣ карда шуда, дар бораи саломатӣ ва некуаҳволии калонсолон ғамхорӣ зоҳир карда шавад, ин аз фазои солими маънавию психологӣ гувоҳӣ медиҳад. Маҳз маҷмӯи анъанаҳои халқӣ дар умум арзишҳои маънавии этнос ҳисобида мешаванд.

Дар қисмати дуюми боби якум аз ҷониби мо масъалаҳои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии насли наврас дар афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X – XI ва анъанаҳои милли мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар натиҷаи таҳқиқот маълум гардид, ки афкори педагогии классикони адабиёти форс-тоҷик, ки дар тӯли қарнҳои зиёд зехни хонандагонро тасхир кардаанд, хусусиятҳои хоси худро дошта, тамоми паҳлӯҳои таълиму тарбияро дар бар мегиранд. Ин асарҳо ба тарбияи хонандагон ва ҷавонон дар рӯҳияи ватандӯстӣ, инсондӯстӣ ва ахлоқи баланд даъват карда, дар онҳо хоксорӣ, хушмуомилагӣ, ҳассосият, меҳнатдӯстӣ, саховатмандӣ, ҳисси рафоқат ва дӯстиро тарбия намуда, ба онҳо далерӣ, нафрат ба душманон, муҳаббати фидокорона ба Ватани худ ва фидокориро ба хоҳари ободии он таълим медиҳанд. Классикҳо инчунин доимо дар бораи зарурати азхуд кардани илмҳо, рушди физиологӣ ва ҷисмонии шахсият ҳарф мезаданд.

Дар давраи рушд ва таҳкими низоми феодалӣ шоирони дарбор дар қасрҳои шоҳ чамъ шуда, ҳокимон ва атрофиёни онҳо, асосҳо ва урфу одатҳои феодалиро тараннум мекарданд. Ин ба кори тарбиявӣ хусусияти махсусан шадидро мебахшид. Аммо он давра давраи эҳёи фарҳанги халқи тоҷик, давраи озодшавӣ аз юғи араб ва бунёди давлати мустақили худ буд. Барои мустақам намудани ин ғалаба зарур буд, ки насли наврас дар рӯҳияи муҳаббат ба ватан тарбия карда шуда, дар он ҳама хислатҳои бехтарини инсонӣ, аз он ҷумла он чизе, ки дар асарҳои классикони мо тавсиф ёфтааст, омӯзонида шаванд. Аммо,

шароити иҷтимоии ин давр дар осори намояндагони барҷастаи адабиёти классикии Шарқ, аз ҷумла дидгоҳҳои омӯзгории онҳо осори худро гузошт.

Бо анъанаҳои миллии халқи тоҷик ва фолклори аҷдодони он - офарандагони қиссаҳои қадимаи қаҳрамонӣ адабиёти тоҷикон бо решаҳои худ алоқаманд аст. Рустам рамзи маҳбубтарин қаҳрамони ҳамосаи тоҷик, пурқувват ва тавоност. Ҳанӯз дар марҳилаҳои ибтидоии ташаккули худ - дар асрҳои IX-X - дар давлати Сомониён ба адабиёти классикии тоҷик, аз ҷумла ба назми тоҷик қаҳрамонони қиссаю ривоятҳои қадим дохил шуда буданд.

Дар анъанаҳои миллии ва эҷодиёти шифоҳии халқӣ дар бораи омилҳои эндогении тарбияи ватандӯстӣ ва ҷисмонӣ сухан рафта, қайд карда мешавад, ки дар тани солими инсон рӯҳи солим ниҳон аст. Пас, ҳолати бадани инсон аксаран намуди зоҳириро ифода мекунад, бинобар ин тоҷикон мегӯянд: «Ранг бину ҳол пурс».

Анъанаҳои миллии ва фолклори халқи тоҷик саршор аз ғояҳои ватандӯстӣ, муҳаббат ба Ватан, садоқат ва вафодорӣ нисбат ба он ва ҳамеша омода будан ба ҳимояи мусаллаҳонаи он буда, мактаби тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ ба шумор меравад. Ҳамчун воситаҳои тарбия дар анъанаҳои миллии халқи тоҷик ҳамаи усулҳои амал мекунанд, ки ба мақсади ниҳой ва матлуб, ки дар назди омӯзгор ва роҳбари илмии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ гузошта шудааст, яъне тарбияи ватандӯстӣ ва оmodасозии насли наврас ба иҷрои қарзи шахрвандии худ - хизмат дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебаранд.

Бояд қайд кард, ки дар миёни воситаҳои тарбияи ҷисмонӣ тавассути анъанаҳои миллии ва эҷодиёти шифоҳии халқ мавқеи махсусро бозигҳои халқӣ ишғол мекунанд. Дар бозигҳои халқӣ ҳам мабдаъҳои бадеӣ, ҳам педагогӣ ба ҳам омезиш ёфта, зоҳир мегарданд.

Агар мо бозигҳои халқиро аз нуқтаи назари тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ баррасӣ намоем, дар маҷмӯи пурраи воситаҳои дарёфт кардан мумкин аст, ки барои ташаккули шахсияти насли наврас, умуман, инсон ва шахрванди Ватани худ зарур мебошанд.

Дар анъанаҳои миллии халқи тоҷик ва эҷодиёти шифоҳии он арзишҳои ватандӯстӣ ва муҳаббат ба Ватан, зоҳир кардани садоқат ва вафодорӣ нисбати он, инчунин омода будан ба ҳимояи мусаллаҳонаи он аз ҳарсе амри маъруфи “Авесто” - “пиндори нек”, “гуфтори нек”, “кирдори нек” маншаъ мегиранд. Ин фармудаҳо дар анъанаҳои миллии, эҷодиёти мардумӣ, наср ва назми классикони адабиёти форсу тоҷик, аз қабиле Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Ибни Сино, Носири Хусрав, Ҷалололдин Румӣ, Саъдӣ, Умари Хайём, Кайковус, Асади Тусӣ, Абдурахмони Ҷомӣ ва дигарон инъикос ёфтаанд.

Анъанаҳои миллии халқи тоҷик ва эҷодиёти даҳанакии он зиндагии мардумро инъикос карда, яке аз сарчашмаҳои муҳимтарин ва муассиртарини таърихӣ фарҳангӣ барои ташаккули эътиқоду ҳиссиёти ватандӯстӣ ба шумор мераванд. Дар анъанаҳои миллии ва эҷодиёти даҳанакӣ ватандӯстӣ, мардонагӣ, номус, шаъну шараф кушода дода шуда, танбалӣ, ландаҳурӣ, риёкорӣ, хиёнати муносибати одамон ба табиат, ба олами ҳайвонот, ба меҳнат барин зиштиҳои инсонӣ маҳкум карда мешаванд.

Дар анъанаҳои миллии халқи тоҷик қаҳрамонҳои мардумӣ дар аксари ривояту афсонаҳо дорои қувваи бузурги ҷисмонӣ ва қорнамоиҳои беназир дар мубориза ба муқобили душманони Ватан буда, васф карда мешаванд. Ин ба мо имкон медиҳад анъанаҳои миллӣ ва фолклори халқи тоҷикро ҳамчун воситаи таъсирбахши инсонпарварӣ, ки ба ташаккули муҳаббат ба Ватан, садоқат ва вафодорӣ ба он, омода будан ба иҷрои қарзи шаҳрвандии худ - хизмат дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат мекунад, тавсиф кунем. Ҳамаи ин дар бисёр анъанаҳои миллӣ ва жанрҳои эҷодиёти даҳанакии халқи тоҷик ба таври васеъ инъикос ёфтааст.

Ҳамин тариқ, истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асримиёнагӣ ва воситаҳои анъанаҳои миллӣ халқи тоҷик ва эҷодиёти даҳанакии он дар ташаккули хислатҳои ватандӯстӣ, ҳисси омодагӣ ба иҷрои қарзи шаҳрвандӣ - хизмат дар Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз аҳамияти калон бархӯрдор мебошад. Дар онҳо, дар баробари сифатҳои баланди зеҳнӣ ва ахлоқӣ, қаҳрамонон инчунин дорои рушди хуби маънавӣ, ҷисмонӣ ва ахлоқӣ мебошанд. Онҳо дар насли наврас муҳаббат ва садоқат ба Ватан ва халқи худ, ҳисси омодагиро ба ҳимояи мусаллаҳонаи он ташаккул медиҳанд.

Дар қисмати сеюми боби якуми кори диссертатсионӣ мазмун, мақсад ва вазифаҳои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ кушода дода шудаанд.

Зикр шудааст, ки вазъи давлат дар ин ё он давраи муайяни таърихи худ, ҳуди мавҷудияти он ҳамчун як воҳиди ҷуғрофӣ, ниҳоди сиёсӣ ва иҷтимоии он аз сатҳи шуурнокии ҳар як узви ҷомеа, қидду ҷаҳди ӯ барои иштирок дар ташаккул ва рушди Ватани худ вобаста мебошад. Аз ин рӯ, ҷузъи муҳимтарин раванди тарбия ташаккул ва рушди ҳисси ватандӯстӣ дар насли наврас мебошад. Бидуни мавҷудияти ин ҷузъ дар бораи тарбияи шахсияти воқеан томи ҳамоҳанг – шаҳрванди кишвари худ ҳарф задан номумкин буда, бидуни шаҳрванд ҳуди давлат вучуд дошта наметавонад.

Ҳангоми таснифи самтҳои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ ҷудо кардани як қатор асосҳо муҳим мебошад. Ин имкон медиҳад ҳам мазмуни тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ, ҳам самаранокии амалии он пурратар таҳлил карда шавад.

Самтнокии тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстиро ҳамчун асос ба назар гирифта, се унсури асосии он – тарбияи маънавӣ-сиёсӣ, ҳарбӣ-техникӣ ва ҷисмониро фарқ кардан мумкин аст.

Вобаста аз самт ва хусусиятҳои сифатии рушди шахсият, якчанд марҳилаҳои асосии тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии насли наврас фарқ карда мешаванд. *Марҳилаи аввал* аз синну соли кӯдакӣ оғоз меёбад, вақте ки талаботҳои маърифатӣ ва ҳавасмандгардонӣ ташаккул ва инкишоф меёбанд. Тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар ин марҳила бо ташаккул ва рушди ҳиссиёти асосии ватандӯстӣ, нуқтаи назар, муносибат ба Ватани худ тавсиф меёбад. *Марҳилаи дуюм* аз синфи ҳаштуми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ оғоз меёбад. Тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар ин марҳила самти нисбатан намоёни иҷтимоӣ пайдо карда, аз рӯи хусусияти худ ба амал нигаронида шуда, мушаххас мегардад. Наврасон ва ҷавонон дар фаъолият ва ҷорабиниҳои ҳарбӣ-ватандӯстӣ фаъолона иштирок мекунанд. *Марҳилаи сеюм* камтар аз як сол пеш

аз оғози хизмати ҳарбӣ аз лаҳзаи гирифтани шаҳодатнома аз ҷониби даъватшаванда дар комиссариати ҳарбӣ оғоз меёбад. Дар ин вақт хонандагони синфҳои болоӣ дар бораи намудҳои қушӯнҳо, ки дар онҳо хизмат хоҳанд кард, ё муассисаи таълимии ҳарбие, ки ҳуқуқи дохилшавӣ ба он дода шудааст, оғох мешаванд. Дар ин марҳила дар насли наврас муносибати мушаххас ба иштироки шахсӣ дар татбиқи вазифаи ҳимояи Ватан, иҷрои вазифаҳои муайян ташаккул меёбад. Рӯҳияи маънавӣ–психологиро барои ин то дараҷаи зиёд афкори ҷамъиятӣ дар бораи эътибори хизмати ҳарбӣ муайян мекунад. *Марҳилаи чорум* тақрибан аз синни 18–19–солагӣ оғоз меёбад, ки барои шахс дар муқоиса бо се марҳилаи қаблӣ аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳимтарин мебошад. Шахсияте, ки ба камолоти муайяни иҷтимоӣ расидааст, муносибати худ, аз ҷумла муносибати манфиро нисбат ба хизмати ҳарбӣ дар Қувваҳои Мусаллаҳ ғаъолгар зоҳир карда, ба ғаъолияти аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим вобаста ба рушд ва таҳкими ҷомеа, таъмини амнияти он ворид мешавад.

Аммо, ба назари мо, тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ на танҳо ва на он қадар тарбияи муҳаббат ба Артиш буда, он ҷузъи асосии тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон мебошад. Илова бар уҳдадорӣ шаҳрвандии хизмат ба Ватан, боз бояд дар хотир дошт, ки таърихи Тоҷикистон аксар вақт на танҳо таърихи рушди осоиштаи фарҳанг, сохторҳои ҷамъиятӣ ва давлатӣ буда, балки таърихи ҷангҳо ва муноқишаҳои мусаллаҳонаро дар бар мегирад. Ҳамзамон, асоси мазмуни тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстиро ташаккул ва инкишоф додани сифатҳои муҳимтарини маънавӣ – ахлоқӣ дар насли наврас – муҳаббат ба Ватан, эҳтиром ба волоияти қонун ва тартиботи ҳуқуқӣ, масъулият барои иҷрои қарзи конституционӣ ва уҳдадорӣ ҳифзи Ватан ташкил медиҳанд.

Барои он ки фаҳмидани кор бо хонандагони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба тарбияи ватандӯстӣ барои педагог осонтар бошад, дар диссертатсия ба хусусиятҳои синнусолӣ ва психологии хонандагонро ба се марҳила, ки ба се зинаи таълим дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ мувофиқат мекунад, тақсим карда шуда, муфассал ишора карда шудааст.

Ҷаъолияти таълимии хонандагони синфҳои болоӣ аз рӯи хусусият ва мазмуни худ аз ғаъолияти таҳсилӣ наврасон ба таври назаррас фарқ мекунад. Фарқияти асосӣ дар он аст, ки ғаъолияти таълимии хонандагони синфҳои болоӣ талаботҳои баландтарро ба ғаъолнокӣ ва мустақилияти онҳо пешниҳод мекунад. Барои он ки барнома амиқ азхуд карда шавад, зарур аст тафаккури интиқодӣ рушд дода шавад.

Хонандагони синфҳои болоӣ бештар ва амиқтар назар ба пешина дар бораи ояндаи худ, мақсадҳо ва касбу кори худ ба фикр мераванд. Дар назди онҳо интихобҳои муҳимтарини ҳаётӣ, ба монанди таҳсилот, азхуд кардани касб ё ихтисос, барои таҳсил ба шаҳр ё ҳатто кишвари дигар рафтани, хизмат кардан дар сафи Қушӯнҳои Мусаллаҳ ва ғайра истодаанд.

Ҳамин тариқ, дар синну соли калони наврасӣ, ки ҳудуди синну соли 15 - 17 соларо дар бар мегирад, равандҳои мураккабтарине ҷараён мегиранд, ки ҷаҳиши диалектикӣ, раҳна ба калонсолиро таъмин менамоянд. Ин давраи қабули масъулият барои тақдири худ ва тақдири наздикон ба ҳисоб рафта,

мутобикгардӣ ба ҳаёт ва қабули меъёрҳо, нақшҳо ва шаклҳои зиёди рафтор ба амал меояд.

Боби дуюми кори диссертатсионӣ “**Вазъи тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагон дар тоҷикистон ва кори таҷрибавӣ-озмоишӣ оид ба тақмили он бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллӣ**” унвонгузорӣ шуда, аз се қисмат: “**Вазъи тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар низоми муосири маорифи Тоҷикистон**”; “**Меъёр ва нишондодҳои ташаққули ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ ва ҳисси қарзи шахрвандии хонандагони синфҳои болоӣ**”; “**Таҳлил ва арзёбии самарабахшии натиҷаҳои кори таҷрибавӣ – озмоишӣ оид ба ташаққули ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ ва ҳисси қарзи шахрвандии хонандагони синфҳои болоӣ**” иборат мебошад.

Дар қисмати якуми боби дуюми диссертатсия, ки ба Вазъи тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар низоми муосири маорифи Тоҷикистон бахшида шудааст, ишора мешавад, ки соҳибхитӣ ва истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи фаъолияти ҳарбии кишварро асос гузошт. Дар моддаи 43-уми боби 2-уми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 ҳифзи Ватан, ҳимояи манфиати давлат, таҳкими истиқлолият, амният ва иқтисоди муқаддасии он вазифаи муқаддаси шахрванд муайян карда шудааст.

Ба таври ихтиёрӣ ба хизмати ҳарбӣ тайёр кардани шахрванд инчунин таҳсилро дар муассисаҳои таълимии маълумоти умумии миёна бо барномаи иловагии таълимие, ки мақсади он аз тайёрии ҳарбии шахрвандони ноқил иборат мебошад, пешбинӣ менамояд.

Ҳадафу вазифаҳои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ ва сиёсии ҷавонон қисми таркибии тарбия ва омодагии ҷавонони муосир, аз ҷумла намояндагони ҷинси марди ҷавонони тоҷик мебошанд. Мақсади ҷунин омодагӣ ва тарбияи маънавӣ–сиёсӣ, психологӣ ва ҷисмонӣ омӯхтани донишҳои ҳарбӣ-ватандӯстӣ ва сиёсӣ барои муҳофизати Ватан, миллат, фарҳанг ва арзишҳои он мебошад. Бо ин мақсад дар соли 2018 «Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2018–2022» дар ҳошияи татбиқи Қонуни ҚТ «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон» аз 28 июни соли 2011, №716 бо мақсади фароҳам овардани шароити мусоиди таъсиркунанда ба имконот ва ташаққули механизми амалӣ ҷиҳати тарбияи ҷавонон дар рӯҳияи ватандӯстӣ, маърифатнокӣ, ҳудогоҳӣ, инсондӯстӣ, ифтихор ва арҷгузорӣ ба арзишҳои миллӣ қабул гардид.

Имрӯз ба арзишҳои таърихӣ фарҳангии гузашта, даъватҳои ватандӯстонаи маорифпарварон ва намояндагони донишманди адабиёти тоҷик муқаддас карда, онҳоро дар ҷой ва вақти лозима, хусусан вақте ки сухан дар бораи ҷунин арзишҳо, ба монанди: ватандӯстӣ, ҳаракати ватандӯстона, ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ, омодагӣ ба ҳимояи мусаллаҳонаи Ватан меравад, истифода бурдан зарур аст. Рисолати муқаддаси ватандӯст, ҳамдилии ватандӯстона, садоқат ва омодагӣ ба ҳимояи Ватан на танҳо аз ҷониби Фирдавсӣ, балки инчунин аз ҷониби ҷунин намояндагони Шарқи қадим, ба мисли маликушшуаро Рӯдакӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Носири Хусрав, Саъдии Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Аҳмади Дониш, Садриддини Айний ва бисёри

дигарон тасвир шудаанд. Осори ҷовидонаи шоирону маорифпарварони номбурда намунаи муҳими хизмати ҷонфидоёна ба хотири армонҳои ҷомеа мебошанд. Онҳо бо арзишҳои азими маънавию ахлоқӣ саршор буда, қодиранд ҳама вақт ҳамчун манбаи қувваи азими эътиқод ва амиқгардонию ғояҳо ва ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ, садоқат ва омодагӣ ба ҳимояи мусаллаҳонаи Ватан хизмат кунанд.

Дар қисмати дуюми боби дуум меъёр ва нишондиҳандаҳои ташаккули ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ ва омодагии ҳарбии хонандагони синфҳои болоӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар раванди таҳқиқи масъалаи ташаккули ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ ва омодагии ҳарбии хонандагони синфҳои болоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо истифода аз афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик зарурати муайян кардани меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои ташаккулёфтагии ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ ва омодагии ҳарбии хонандагони синфҳои болоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба миён омад. Хусусиятҳои фанни таълими ҳарбӣ-ватандӯстӣ, ки дар омӯзиш ва истифодаи афкори педагогии мутафаккирон ва анъанаҳои миллӣ асос ёфтааст, имкониятҳои маърифатию ташкилии хонандагонро сафарбар мекунад.

Шаклҳо ва методҳои истифодаи афкори педагогии мутафаккирон ва анъанаҳои миллӣ сатҳи баланди ташаккули фаъолнокии маърифатии хонандагони синфҳои болоиро таъмин менамояд, ки дар асоси мавод ва арзиши афкори педагогии мутафаккирон ва анъанаҳои миллӣ ба ташаккул ва рушди ҳиссиёти махсус барои Ватан, зодгоҳ, садоқат ва вафодорӣ, омода будан ба ҳимояи мусаллаҳонаи он мусоидат мекунад.

Ташкил ва методикаи таҳқиқоти озмоишӣ оид ба интихоби 122 нафар озмоишшавандагон аз ҳисоби хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№ 1, 2, 3 ноҳияи Варзоби Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуд.

Дар доираи амали таълимии таҳқиқоти озмоишӣ аз ҷониби мо як қатор чорабиниҳо амалӣ карда шуданд, ки асоси марҳилаҳои муқарраркунанда, ташаккулдиҳанда ва назоратии озмоишро ташкил доданд. Аз ҷумла, марҳилаи муқарраркунанда ба ошкор кардани маълумоти ибтидоӣ оид ба нишондиҳандаҳои таҳқиқшаванда аз рӯи сифати ташкил ва гузаронидани тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар хонандагони гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ нигаронида шуда буд. Махсусан равшан ин дар заминаи ошкор кардани сатҳи маърифатӣ, яъне донстани мафҳумҳои асосии ватандӯст ва қарзи шаҳрвандӣ, Ватан, ҳимояи мусаллаҳонаи сарзамин, шаҳрвандӣ, ҳуқуқ ва ғайра; сатҳи эҳсосотӣ, яъне муносибати мусбат ба ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ, қарзи шаҳрвандӣ, муҳаббат ба Ватан, забони модарӣ, таърихи сарзамин); муносибати фаъолиятӣ, яъне омодагӣ ба ҳимояи мусаллаҳонаи Ватан, фаъолияти фаъол барои таъмин намудани амнияти он бо афзолияти арзишҳои ватандӯстӣ зоҳир гардид.

Барои дастбӣ ба мақсадҳои гузошташуда дар рафти ташаккули фаъолнокии истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои

X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар раванди машғулиятҳо барои омӯзиши дараҷаи таъсири ҷузъҳои маърифатӣ, ғаъолияти ва эҳсосоти аз ҷониби мо самарабахшии се намуди пуршишномаҳо мавриди санҷиш қарор дода шуданд.

Аз ҷониби мо меъёрҳо, нишондиҳандаҳо ва методҳои ошкорсозии ташаккулёфтагии эътиқодоти ҷиссиёти ватандӯстӣ ва омодагӣ ба иҷрои қарзи шаҳрвандӣ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян карда шуданд: *маърифатӣ, эҳсосотӣ - арзишӣ ва ғаъолияти*, ки тавсифоти муфассали онҳо дар диссертатсия оварда шудаанд.

Дар меъёрҳои пешниҳодшуда асос ёфта, мо сатҳҳои эҳсосоти эътиқодоти ватандӯстӣ ва омодагӣ ба хизмати ҳарбиро мушаххас кардем., ки аз се сатҳ: *баланд, миёна ва паст*, нишондиҳандаҳо ягон дар диссертатсия шарҳ дода шудаанд.

Дар таҳқиқоти мазкур натиҷаҳои ҷенкуниҳо бо мақсади мушаххас кардани эътимодноки дар фарқиятҳо байни нишондиҳандаҳои арзишҳои миёна аз рӯи ҷузъҳои тарбиягирифтагии ватандӯстӣ ва омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ дар гурӯҳҳои гуногуни хонандагони синфҳои болоӣ мавриди таҳлили омӯри қарор гирифтанд.

Дар таҳқиқот маълум карда шуда, ки афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар ғаъолнок гардонидани ғаъолияти таълимию тарбиявии хонандагони синфҳои болоӣ бо инҳо муаррифӣ карда шуд:

а) мазмуни маводи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик, ки ҳамчун манбаи ҳавасмандӣ ва бедоршавии шавқу ҳаваси маърифатии хонандагони синфҳои болоӣ, ки ба дарки робитаҳои сабабию натиҷавӣ дар падидаҳои арзиши иҷтимоию таърихӣ, ҳарбию низомӣ мусоидат мекунад;

б) самтдиҳии амалии робитаи таълим ва тарбия бо мақсади ғаъолнокии маърифатии хонандагони синфҳои болоӣ, таҷрибаи ҳаётӣ ба масъалаҳои омӯзиши афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик, ки ҳамчун яке аз воситаҳои муҳимтарини тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ аз тариқи ғаъол гардонидани ҷиссиёту эътиқодоти ватандӯстона ва омодагии ҳарбии хонандагони синфҳои болоӣ амал мекунад;

в) эҷод кардани вазъиятҳои масъалавии марбут ба ҳалли вазифаҳои таълимию амалии дорои хусусияти омӯзиши афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик, ки ҳамчун сарчашмаҳои асосӣ дар ғаъол гардонидани ғаъолияти

Дар ин робита, ва мувофиқ ба фарзия, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот аз ҷониби мо кори таҷрибавӣ - озмоишӣ ташкил ва гузаронида шуд, ки таҳлил ва арзёбии самаранокии натиҷаҳои он дар қисмати сеюми боби дуюми диссертатсия пешниҳод шудаанд.

Қисмати сеюми боби дуюми диссертатсия ба таҳлил ва арзёбии самаранокии натиҷаҳои кори таҷрибавӣ – озмоишӣ оид ба ташаккули ҷиссиёту

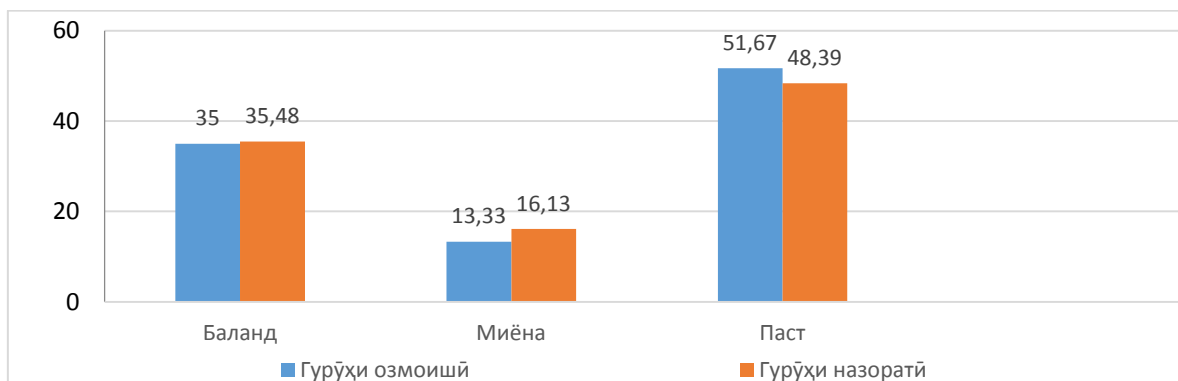
этиқодоти ватандӯстӣ ва омодагии ҳарбии хонандагони синфҳои болоӣ бахшида шудааст.

Барои ошкор кардани сатҳи омӯзиши афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар миёни хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз ҷониби мо озмоиши педагогӣ гузаронида шуд, ки се марҳила: муқарраркунанда, ташаккулдиҳанда ва назоратиро дар бар гирифт.

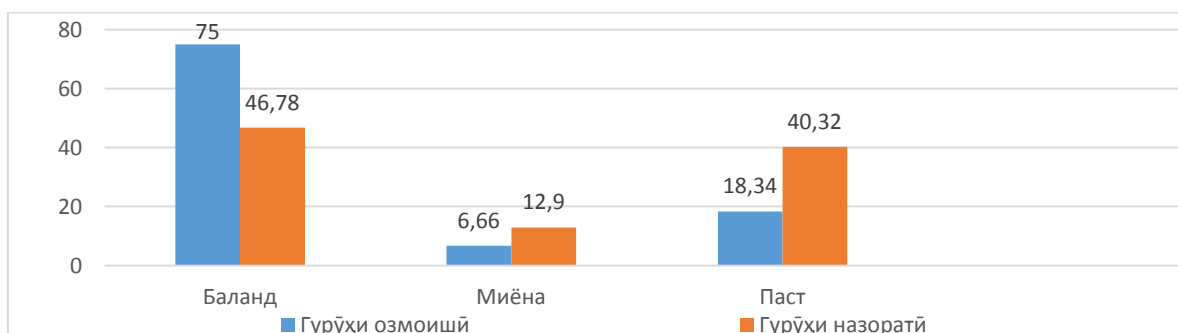
Аз рӯи нишондиҳандаи якум – сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи эҳсосотӣ-арзишӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (то ва баъди озмоиш) аз ҷониби мо маълумоти зерин ба даст омад, ки дар ҷадвали 1 ва ба таври аёнӣ дар расмҳои 1 ва 2 оварда шудааст.

Ҷадвали 1. Сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи маърифатӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (то ва баъди озмоиш)

Гурӯҳҳо	Ҳамагӣ	Баланд				Миёна				Паст			
		То озмоиш		Баъди озмоиш		То озмоиш		Баъди озмоиш		То озмоиш		Баъди озмоиш	
		Наф.	%	Наф.	%	Наф.	%	Наф.	%	Наф.	%	Наф.	%
Гурӯҳи озмоишӣ	60	21	35,00	45	75,00	8	13,33	4	06,66	31	51,67	11	18,34
Гурӯҳи назоратӣ	62	22	35,48	29	46,78	10	16,13	8	12,90	30	48,39	25	40,32

Расми 1. Нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи маърифатӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (то озмоиш)

Расми 2. Нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи маърифатӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (баъди озмоиш)

Тавре ки маълумоти ҷадвали 1 нишон медиҳад, сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи маърифатӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаи муқарраркунанда то озмоиши педагогӣ дар гурӯҳи озмоишӣ 21 наф. (35,00%), сатҳи миёна – 8 наф. (75,00%), сатҳи паст – 31 наф. (51,67%)-ро ташкил дода, дар гурӯҳи назоратӣ бошад, ин нишондиҳандаҳо, мутобиқан, - 22 наф. (35,48%), 10 наф (16,13) ва 30 наф. (48,39%)-ро ташкил доданд.

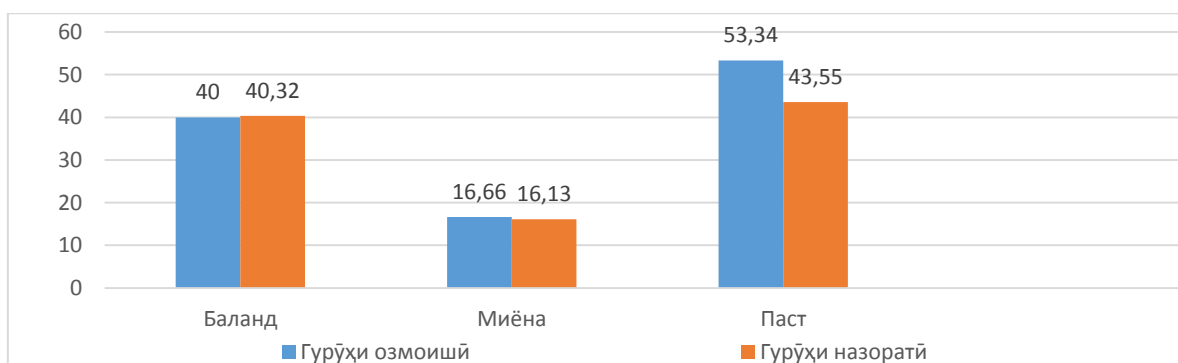
Таҳлили муқоисавии маълумот, ки дар ҷараёни буриши ибтидоӣ ва ниҳой, яъне баъди гузаронидани барномаи таълимии “Истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ” ба даст омаданд, нишон дод, ки шумораи хонандагони синфҳои 10–11, ки сатҳи баландро аз рӯи нишондиҳандаи сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи маърифатӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар гурӯҳи озмоишӣ ба 75,00% (45 наф.) баланд шуд. Дар сатҳи миёна ин нишондиҳанда 4 наф. (06,66%), сатҳи паст - 11 (18,34%)-ро ташкил доданд. Дар гурӯҳи назоратӣ ин нишондиҳандаҳо, мутобиқан, - 29 наф. (46,78%), 8 наф (12,90%) ва 25 наф. (40,32%)-ро ташкил доданд.

Ҳамин тариқ, натиҷаҳои таҳлили муқоисавии маълумот дар ин бахши кори таҷрибавӣ - озмоишӣ нишон медиҳад, ки хонандагони синфҳои болоӣ ба афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик мароқи калон доранд. Ба дараҷаи назаррас сатҳи баланди нишондиҳандаи сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи маърифатӣ бо ҳаматарафа ва амиқтар шинос шудани хонандагон бо асарҳои мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои миёна, бо анъанаҳо ва фолклори халқи тоҷик, ки дар онҳо меҳру муҳаббат ба Ватан, вафодорӣ ва садоқат ба халқ ва миллати худ, ҳисси қарзи шаҳрвандӣ - ҳимояи Ватан ва халқи худ ифода ёфтаанд, муайян шудааст.

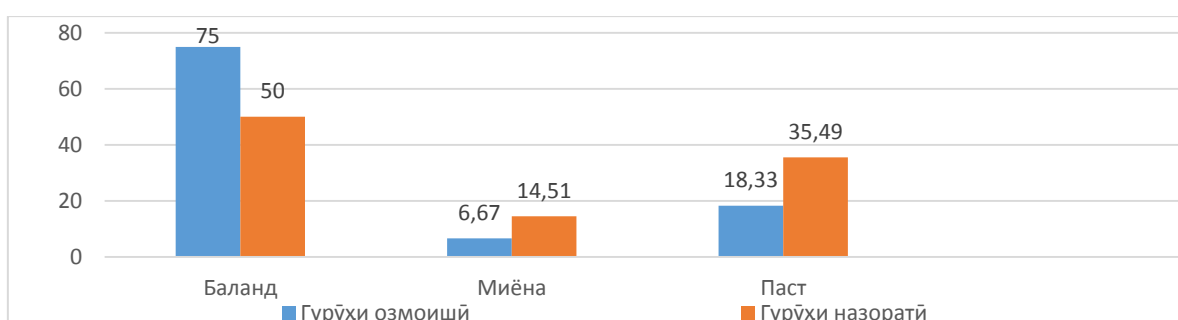
Аз рӯи нишондиҳандаи дуюм – сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи эҳсосотӣ-арзишӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (то ва баъди озмоиш) аз ҷониби мо маълумоти зерин ба даст омад, ки дар ҷадвали 2 ва ба таври аёнӣ дар расмҳои 3 ва 4 оварда шудааст.

Ҷадвали 2. Сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи эҳсосотӣ-арзишӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (то ва баъди озмоиш)

Гурӯҳҳо	Ҳамагӣ	Баланд				Миёна				Паст			
		То озмоиш		Баъди озмоиш		То озмоиш		Баъди озмоиш		То озмоиш		Баъди озмоиш	
		Наф.	%	Наф.	%	Наф.	%	Наф.	%	Наф.	%	Наф.	%
Гурӯҳи озмоишӣ	60	24	40,00	45	75,00	10	16,66	4	06,67	32	53,34	11	18,33
Гурӯҳи назоратӣ	62	25	40,32	31	50,00	10	16,13	9	14,51	27	43,55	22	35,49

Расми 3. Нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи эҳсосотӣ-арзишӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (то озмоиш)

Расми 4. Нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи эҳсосотӣ-арзишӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (баъди озмоиш)

Таҳлили маълумоти ҷадвали 2 нишон медиҳад, сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи эҳсосотӣ-арзишӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаи муқарраркунанда то озмоиши педагогӣ дар гурӯҳи озмоишӣ 24 наф. (40,00%), сатҳи миёна – 10 наф. (16,66%) сатҳи паст – 32 наф. (53,34%)-ро ташкил дода, дар гурӯҳи назоратӣ бошад, ин нишондиҳандаҳо, мутобиқан, - 25 наф. (40,32%), 31 наф. (50,00%) ва 9 наф. (14,51%)-ро ташкил доданд.

Баъди гузаронидани барномаи таълимии “Истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ” таҳлили муқоисавии маълумот дар ҷараёни буриши ибтидоӣ ва ниҳойи нишон дод, ки шумораи хонандагони синфҳои 10–11, ки сатҳи баландро аз рӯи нишондиҳандаи сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи эҳсосотӣ-арзишӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар гурӯҳи озмоишӣ ба 75,00% (45 наф.) баланд шуда, дар сатҳи миёна ин нишондиҳанда 4 наф. (06,66%), сатҳи паст - 11 (18,33%)-ро ташкил доданд. Бояд қайд кард, ки ин нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи эҳсосотӣ-арзишӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар гурӯҳи озмоишӣ ба нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи маърифатӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар гурӯҳи озмоишӣ ҳамхон аст.

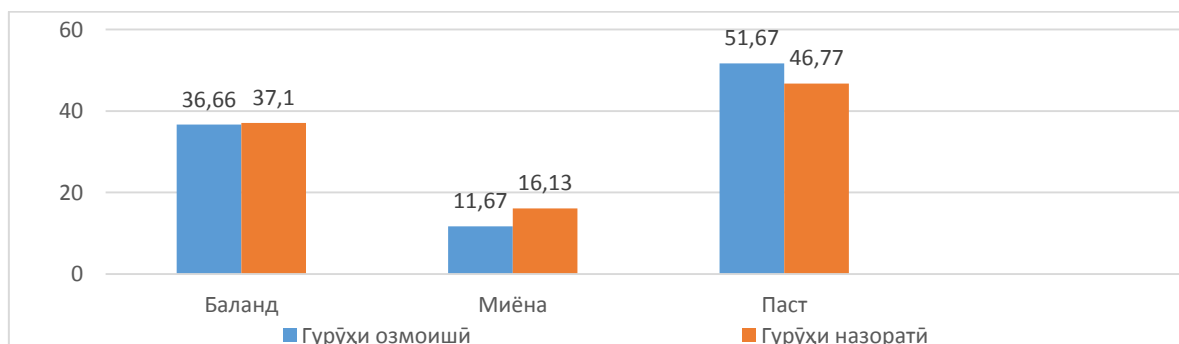
Дар гурӯҳи назоратӣ ин нишондиҳандаҳи сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи эҳсосотӣ-арзишӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ низ гузариши хонандагони синфҳои 10–11 ба сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи эҳсосотӣ-арзишӣ ба мушоҳида расида, вале назар ба гурӯҳи озмоишӣ камтар буда, то 31 наф. (50,00%), дар сатҳи баланд, то 9 наф. (14,51%) – сатҳи миёна ва то 22 наф. (35,49%) сатҳи пастро ташкил дод.

Натиҷаҳои таҳлили муқоисавӣ аз рӯйи нишондиҳандаи дуюм – сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи эҳсосотӣ-арзишӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (то ва баъди озмоиш) нишон медиҳанд, ки сатҳи он дар хонандагони гурӯҳи назоратӣ дар сатҳи дарки эҳсосотию арзишӣ нисбат ба хонандагони гурӯҳи озмоишӣ ба қадри ночиз боло рафтааст. Дар ин росто, сатҳи баланди ҳиссиёту эътиқодоти ваатндӯстӣ ва ҳисси шаҳрвандӣ дар хонандагони гурӯҳи озмоишӣ аз самарабахшии барномаи таълимии “Ҷойгоҳи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ” шаҳодат медиҳад.

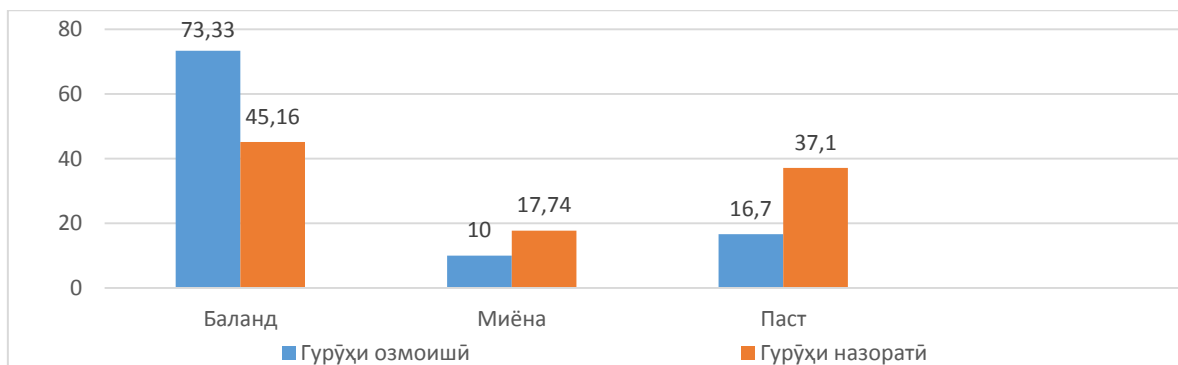
Аз рӯйи нишондиҳандаи сеюм – сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи фаъолиятӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (то ва баъди озмоиш) аз ҷониби мо маълумоти зерин ба даст омад, ки дар ҷадвали 3 ва ба таври аёнӣ дар расмҳои 5 ва 6 оварда шудааст.

Ҷадвали 3. Сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи фаъолиятӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (то ва баъди озмоиш)

Гурӯҳҳо	Ҳамагӣ	Баланд				Миёна				Паст			
		То озмоиш		Баъди озмоиш		То озмоиш		Баъди озмоиш		То озмоиш		Баъди озмоиш	
		Наф.	%	Наф.	%	Наф.	%	Наф.	%	Наф.	%	Наф.	%
Гурӯҳи озмоишӣ	60	22	36,66	44	73,33	7	11,67	6	10,00	31	51,67	10	16,7
Гурӯҳи назоратӣ	62	23	37,10	28	45,16	10	16,13	11	17,74	29	46,77	23	37,10

Расми 5. Нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи фаъолиятӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (то озмоиш)

Расми 6. Нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи фаъолиятӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (баъди озмоиш)

Тавре ки аз таҳлили нишондиҳандаҳои ташаккулёфтагии ҷузъи фаъолиятӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (то ва баъди озмоиш) бармеояд, сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи фаъолиятӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаи муқарраркунанда то озмоиши педагогӣ дар гурӯҳи озмоишӣ 22 наф. (36,66%), сатҳи миёна – 7 наф. (11,67%), сатҳи паст – 31 наф. (51,67%)-ро ташкил дода, дар гурӯҳи назоратӣ бошад, ин нишондиҳандаҳо, мутобиқан, - 23 наф. (37,10%), 10 наф. (16,13%) ва 29 наф. (46,77%)-ро ташкил доданд.

Баъди гузаронидани барномаи таълимии “Истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ” таҳлили муқоисавии маълумот дар ҷараёни буриши ибтидоӣ ва ниҳойи нишон дод, ки шумораи хонандагони синфҳои 10–11, ки сатҳи баландро аз рӯи нишондиҳандаи сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи фаъолиятӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар гурӯҳи озмоишӣ ба 73,33% (44 наф.) баланд шуда, дар сатҳи миёна ин нишондиҳанда 6 наф. (10,00%), сатҳи паст - 23 (37,10%)-ро ташкил доданд.

Дар нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи фаъолиятӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар гурӯҳи назоратӣ низ гузариши хонандагони синфҳои 10–11 ба сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи эҳсосотӣ-арзишӣ ба мушоҳида расида, вале назар ба гурӯҳи озмоишӣ камтар буда, то 28 наф. (45,16%), дар сатҳи баланд, то 11 наф. (17,74%) – сатҳи миёна ва то 23 наф. (37,10%) – сатҳи пастро ташкил доданд.

Дар мавриди сатҳи нишондиҳандаҳои ташаккулёфтагии ҷузъи фаъолиятӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда (то ва баъди озмоиш) қайд кардан лозим аст, ки сатҳи он дар хонандагони гурӯҳи озмоишӣ нисбат ба гурӯҳи назоратӣ 28,17% баландтар буд, ки аз мувофиқи мақсад будани истифодаи барномаи таълимии пешниҳодшуда далолат мекунад.

Ҳамин тариқ, таҳлили натиҷаҳо имкон доданд, ки дурустии муносибати пешниҳодшуда тасдиқ карда шавад. Коркарди математикии натиҷаҳои бадастомада самарабахшии барномаи таълимии “Истифодаи афкори педагогии

мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ”-ро барои тарбияи ҳарбӣ - ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ ба исбот мекунад.

Тавре ки таҳқиқи таҷрибавӣ – озмоишӣ нишон дод, масъалаҳои асосие, ки ҳаллу фасли худро ҷиҳати ташаккули ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ ва ҳисси қарзи шаҳрвандӣ хонандагони синфҳои болоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ талаб мекунад, инҳоянд:

– тақмили фаъолияти ташкилии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба тарбияи ҳарбӣ - ватандӯстии хонандагон ва омодакунии онҳо ба хизмати ҳарбӣ дар сафи Қувваҳои мусаллаҳ бо истифода аз таълимоти мудофиавӣ ва осори насихатомези мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик

– тақмили методика ва технологияи педагогии тарбияи ҳарбӣ - ватандӯстӣ зимни оmodасозии ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ бо ҳамкорӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо комиссариатҳои ҳарбӣ, қисмҳои ҳарбӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ.

Таҳлили натиҷаҳои бадастомада дурустии фарзияи ибтидоии таҳқиқот ва далелнокии муқаррароти асосии назариявиро тасдиқ намуд.

ХУЛОСАИ УМУМӢ

Дар натиҷаи таҳқиқот хулосаҳо бароварда шуда, аз ҷумла таъкид карда шудааст:

1. Таҳқиқи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои миёна ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик нишон медиҳад, ки олимон, шоирон, нависандагон, файласуфонро масъалаҳои тарбияи зеҳнӣ ба ташвиш меоварданд, мутафаккирони бузург дарк мекарданд, ки дониш оломи тафаккур, натиҷаи азхудкунии мақсадноки омилҳо, қонунҳо ва фаҳмиши илмҳои мебошад, ки дар онҳо қонуниятҳои рушди табиат ва ҷомеа инъикос ёфтаанд [2-М], [3-М].

2. Афкори педагогии Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абӯлқосим Фирдавсӣ, Унсурмаолии Кайковус, Абӯалӣ ибни Сино, Абӯрайҳон Берунӣ, Шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Аҳмади Дониш, Садриддин Айнӣ ва дигарон бо дидгоҳҳои мардумӣ ба ташаккули эътиқодоти ҳиссиёти ватандӯстӣ ва дарки қарзи шаҳрвандӣ аз ҷониби насли ҷавон асос меёбанд [2-М], [3-М].

3. Дар афкори ҳарбӣ-ватандӯстии Абӯлқосими Фирдавсӣ ба тавсифи қаҳрамонон, ватандӯстӣ, хирад, саҳнаҳои варзишӣ, мубоҳисаҳои қаҳрамонон тавачҷуҳи калон зоҳир карда шудааст, ки, бешубҳа, дорои арзиши баланди тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ мебошанд [3-М].

4. Дар афкори педагогии Кайковус мақоми афзалиятнокро масъалаи некӣ, бадӣ, неъмат ва ҷавонмардӣ ишғол мекунад. Мутафаккир ин масъалаҳоро ҳамачониба баррасӣ намуда, кӯшиш мекунад, ки заминаҳои моддӣ, психологӣ, иҷтимоӣ–сиёсии пайдоиш ва тағирёбии онҳоро пайдо кунад [2-М].

5. Дар раванди таҳсилот тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоиро бо кумаки воситаҳои гуногуни анъанаҳои миллӣ, ки дорои арзиши ахлоқию маънавӣ мебошанд, гузаронидан мумкин аст. Тарбия бо воситаҳои анъанаҳои миллӣ дар оила аз овони тифлӣ оғоз меёбад. Чунин жанрҳои фолклорӣ, аз қабилӣ: зарбулмасалҳо ва мақолҳо, чистонҳо, қиссаҳои таърихӣ дорои арзиши баланди тарбиявӣ мебошанд [1-М], [4-М].

6. Дар анъанаҳои миллии халқи тоҷик ва эҷодиёти шифоҳии он арзишҳои ватандӯстӣ ва муҳаббат ба Ватан, зоҳир кардани садоқат ва вафодорӣ нисбати он, инчунин омода будан ба ҳимояи мусаллаҳонаи он аз ҳар се амри маъруфи “Авесто” - “пиндори нек”, “гуфтори нек”, “кирдори нек” маншаъ мегиранд [3-М].

7. Ба тӯфайли тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ чунин сифатҳои муҳимтарини дорои аҳамияти иҷтимоидошта, аз қабилӣ ахлоқи баланд, камолоти шаҳрвандӣ, муҳаббат ба Ватан, масъулият, ҳисси қарз, садоқат ба анъанаҳо дар насли наврас ташаккул ва инкишоф ёфта, имкониятҳои иштироки фаъолонаи онҳо дар ҳалли масъалаҳои муҳимтарини ҷомеа дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти он, аз ҷумла дар фаъолияти ҳарбӣ, ки ба таъмини амнияти миллии давлат марбутанд, хеле афзоиш меёбанд [1-М], [5-М].

8. Тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ бояд дарки амиқи нақш ва ҷойгоҳи худ аз ҷониби ҳар як ҷавон дар хизмат ба Ватан, ки дар масъулияти баланди шахсӣ барои иҷрои талаботи хизмати ҳарбӣ ва давлатӣ асос ёфтааст; эътиқодмандӣ ба зарурати иҷрои вазифаи ҳифзи Ватан дар шароити муосир; ташаккули сифатҳо, хислатҳо, малакаҳо, одатҳои асосиро барои иҷрои бомуваффақияти уҳдадорихо дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти ҳарбии дигар таъмин намояд [4-М].

9. Шаклҳои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстиро ба се гурӯҳи асосӣ ҷудо кардан мумкин аст: *гурӯҳи аввал*, ки бо ҷузъи умумирушдёбандаи мазмуни тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ муайян мешавад, *гурӯҳи дуввум* - шиноскунии наврасон ва ҷавонон бо ҳаёт ва фаъолияти қушӯнҳо, бо хусусиятҳои хизмат ва маишати хизматчиёни ҳарбӣ ва *гурӯҳи сеюм* - лагерҳои солимгардонии мудофиавӣ-варзишӣ, ҷамъомадҳои таълимӣ-саҳроӣ, клубҳо ва иттиҳодияҳои ватандӯстии самтҳои гуногун ва ғ. [5-М].

10. Ошкор карда шуд, ки амалӣ намудани тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар маҷмӯи принципҳои асосӣ меёбад, ки қонуниятҳо ва принципҳои умумии раванди тарбиявӣ ва мушаххасоти тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумиро инъикос менамоянд [5-М].

11. Таҳқиқот нишон дод, ки тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии насли наврасро ба самти мустақилонаи кори тарбиявӣ нисбат дода, робитаи ҷудонашавандаи онро бо самтҳои дигар (шаҳрвандӣ, ахлоқӣ, меҳнатӣ, зебоишиносӣ ва намудҳои дигари тарбия) таъкид бояд кард ва қайд кардан зарур аст, ки аз омезиши мураккабтар назар ба таносуби том ба ҷузъ иборат мебошад. Ватандӯстӣ ҳамчун ҳисси олий, арзиш ва сарчашмаи ивазнашаванда, ангезаи муҳимтарини фаъолияти аз ҷиҳати иҷтимоӣ

муҳимтарин мукамалтар дар шахсият, гурӯҳи иҷтимоӣ зухур карда, ба сатҳи олии рушди маънавӣ–ахлоқӣ ва фарҳангӣ мерасад [1-М], [4-М], [5-М].

Тавсияҳо барои истифодаи натиҷаҳои таҳқиқот дар амал

Таҳқиқоти анҷомёфта ва натиҷаҳои бадастомада дар раванди омӯзишу таҳқиқ ва корхри таҷрибавию озмоишӣ озмоишӣ имкон медиҳанд барои омӯзгорони ва роҳбарони ҳарбии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тавсияҳои зеринро оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур пешниҳод кунем:

- ба омӯзиши афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асримиёнагӣ, ташвиқу таблиғи анъанаҳои миллӣ, ки дар асарҳои фолклорӣ, адабиёт ва таърих инъикос ёфтаанд, тавачҷуҳи махсус зоҳир карда шавад;

- шароити мусоиди педагогӣ барои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ бо истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асри X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик, ки ба ташаккул ва рушди шуури ватандӯстӣ ва омодагӣ ба ҳимояи Ватан дар хонандагони синфҳои болоӣ мусоидат мекунанд, фароҳам оварда шаванд;

- бо мақсади баланд бардоштани майлу рағбати хонандагони синфҳои болоӣ ба дарсҳои тайёрии ибтидоии ҳарбӣ ва пурзӯр намудани фаъолияти маърифатии онҳо амалан шаклҳои гуногуни ташкили дарс: дарс–лексия, дарс–суҳбат, дарс–муқоиса–мусоҳиба, дарс–таҳлил, дарси хонанда, дарси “экскурсияи ғойбона”, дарсҳои китобхонавӣ ва осорхонавӣ, дарсҳои рушди малакаҳои ҳарбӣ ва ғайраро истифода бурдан лозим аст;

- дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мусобиқаҳои варзишӣ аз рӯи намудҳои ҳарбӣ-амалии варзиш, спартакиаҳои хонандагони синфҳои болоӣ, бозиҳои ҳарбикунонидашуда бо истифода аз нерӯи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллӣ бо даъвати собиқадорони ҷанг ва меҳнат, кормандони комиссариатҳои ҳарбӣ, намояндагони Вазорати маориф ва илм, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва иттиҳодияҳои динӣ ташкил ва гузаронида шаванд;

- асоси консепсияи тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагонро бояд ифтихори миллӣ ташкил диҳад. Ҳар як хонандаи синфи болоӣ бояд бо номи тоҷик будани худ ифтихор кунад, эҳсос кунад, ки ӯ дар як кишвари мутамаддин зиндагӣ мекунад, дарк кунад, ки рисолати ӯ аз хизмат ба қори бузурги умумӣ барои нашъунамои Ватани худ ва халқи он, ҳимояи мусаллаҳонаи он иборат мебошад;

- яке аз идҳои шарафманд ва дӯстдоштаи тамоми халқ, аз ҷумла хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ рӯзи 23-уми феврал - Рӯзи таъсисёбии Артиши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ин, зарур аст, ки нерӯи ҷашни ин ид барои ташаккули ҳисси ифтихору эҳтиром ва муҳаббат дар хонандагон нисбат ба Ватан, омода будан ба ҳимояи мусаллаҳонаи он истифода шавад.

**МУҚАРРАРОТИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР
ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ЁФТААҶД:**

1) Мақолаҳое, ки дар маҷаллҳои тақризшавандаи аз ҷониби ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда ба таъби расидаанд:

[1-М] Разоқов Х.С. Мафҳуми тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон № 10, 2020. - С. 389-392.

[2-М] Разоқов Х.С. Ғояҳои педагогии мутафаккирони тоҷику форси асрҳои Х – аввали асри ХІ дар тарбияи ватандӯстӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. 2020, № 9. - С. 388-391.

[3-М] Разоқов Х.С. Масъалаҳои таълиму тарбияи насли наврас дар Авасто ва афкори педагогии мутафаккирони тоҷику форси асрҳои Х – аввали асри ХІ // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, №1(42), 2022. - С. 121-128.

[4-М] Разоқов Х.С. Сафаров Ш.А. Хусусиятҳо ва принципҳои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии ҷавонон // Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон, № 1 (12), 2022. - С. 26-34.

[5-М] Разоқов Х.С. Хусусиятҳои анъанаҳои миллии ва нақши онҳо дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии насли наврас // Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон. №2 (12), 2022. - С. 142-146.

2) Дар нашрияҳои дигар:

[6-М] Разоқов Х.С. Омӯзиши андешаҳои педагогӣ-психологии мутафаккирони форсу тоҷику асрҳои ҳамаҷун омили муассир дар тарбияи насли наврас ва оилаҳои ҷавон. // Маҷмӯаи маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Нақши донишҳои психологӣ дар пойдории муносибатҳои оилавӣ». – Душанбе, Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии АТТ, 15.03.2021. - С. 54-63.

[7-М] Разоқов Х.С. Омӯзиши афкори психологӣ- педагогии Абдулқосим Фирдавсӣ дар тарбияи ҳарбӣ- ватандӯстии насли наврас. // Маҷмӯаи маводи Конференсияи илмӣ-амалии профессорону омӯзгорон, докторантону магистрантон ва донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни бахшида ба Рӯзи илми тоҷик. - Душанбе, Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ, 14-19 апрели соли 2022. – С. 65-67.

**ТАДЖИКСКИЙ ИНСТИТУТ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ
ИМЕНИ САИДМУМИНА РАХИМОВА**

**ИНСТИТУТ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ИМЕНИ АБДУРАХМОНА
ДЖОМИ АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА**

На правах рукописи

**УДК: 37.01+373
ББК: 74.03(3)+74.20
Р - 20**

РАЗОКОВ ХУРШЕД СОХИБНАЗАРОВИЧ

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВОЗЗРЕНИЙ ПЕРСИДСКО–
ТАДЖИКСКИХ МЫСЛИТЕЛЕЙ X–XI ВЕКОВ И НАЦИОНАЛЬНЫХ
ТРАДИЦИЙ В ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ
СТАРШЕКЛАССНИКОВ**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание учёной степени кандидата
педагогических наук по специальности 13.00.01 - Общая
педагогика, история педагогики и образования**

ДУШАНБЕ – 2022

Диссертация выполнена в Институте развития образования им. А. Джоми Академии образования Таджикистана.

Научный руководитель	Сафаров Шоди Асомуродович – доктор педагогических наук, ректор Таджикского института физической культуры имени С. Рахимова
Официальные оппоненты	Абдурахимзода Кудратулло Саид - доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики и психологии Бохтарского государственного университета им. Носири Хусрава Шарифходжаева Саодат Амирходжаевна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры иностранных языков Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан
Ведущая организация	Худжандский государственный университет имени академик Б. Гафурова

Защита диссертации состоится 08 октября 2022 года в 10³⁰ часов на объединённом диссертационном совете 6D.KOA-022 при Национальном университете Таджикистана и Академии образования Таджикистана (735700, Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. С. Айни, 126; тел.: 225 84 23).

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке и на сайте Академии образования Таджикистана (www.aot.tj).

Автореферат разослан «___» _____ 2022 года.

**Учёный секретарь объединённого
диссертационного совета,
доктор педагогических наук**

М. Каримзода

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Литературное творчество и духовно-нравственное наследие выдающихся персидско-таджикских мыслителей и национальные традиции таджикского народа занимают важное место в военно-патриотическом воспитании подрастающего поколения. Бесценное нравственно-патриотическое наследие выдающихся мыслителей X-XI веков и национальные традиции, прославляющие благородство и мужество таджикского народа, обладают огромным потенциалом для углубления и раскрытия новых аспектов для военно-патриотического воспитания и духовно-нравственного развития современной молодежи.

Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон много, раз подчеркивал, что таджикская молодежь является надежным защитником своей Родины, безопасности общества и государства, источником созидательных инициатив и ценным человеческим ресурсом государства и нации. Отсюда следует, что нынешняя таджикская молодежь должна быть физически здоровой и сильной, воспитанной в духе национальных и духовных ценностей, патриотических воззрений, заботиться о национальных материальных и духовных достижениях и способствовать укреплению национальной безопасности.

Касаясь возрождения социальных и теоретических основ системы образования Президент Республики Таджикистан отмечал, что в системе образования основной целью должно стать воспитание сильной и творческой личности. Поэтому вопросы, связанные с воспитанием чувства национального и исторического самосознания, использования традиций национального и общечеловеческого образования, культурных и нравственных ценностей, а также демократического управления в сознании учащихся и молодежи, которые на сегодняшний день способствовали научному, -техническому и культурному прогрессу, являются государственным делом.

Такая постановка вопроса в современных условиях образования и воспитания подрастающего поколения делает необходимым места и роли педагогических воззрений мыслителей X-XI веков и национальных традиций с позиций возрождения национальных и общечеловеческих ценностей в образовательной сфере. среда военно-патриотического воспитания старшекласников.

Изучение военно-патриотического воспитания в сочинениях мыслителей X –XI веков и национальных традициях таджикского народа предполагает всестороннего изучения, что положительно скажется на развитии военно-патриотического воспитания, пропаганде физической культуры и здорового образа жизни, формировании толерантности, физической закалки, укреплении чувств и убеждений патриотизма, самопознания и национального самосознания.

Несмотря на общие интеграционные процессы в мире, государстве, в культуре, образовании место и роль педагогических воззрений персидско-

таджикских мыслителей X–XI веков и национальных традиций в военно-патриотического воспитания старшеклассников в условиях современного мира часто раскрывается лишь частично. Поэтому, в данном исследовании осуществлена попытка пролить свет особенности использования педагогических воззрений персидско–таджикских мыслителей X–XI веков и национальных традиций в военно-патриотического воспитания старшеклассников в условиях современного мира.

Степень изученности темы исследования. Данное исследование посвящено использованию педагогических воззрений персидско–таджикских мыслителей X–XI веков и национальных традиций таджикского народа в военно-патриотическом воспитании старшеклассников, что свидетельствует о комплексном характере исследования, о комплексном характере исследования,

В истории таджикской педагогической науки XX и XXI веков, наряду с усилиями по созданию прочного фундамента национальной педагогики, возрождение педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей и национальных традиций в патриотическом воспитании и формировании чувства гражданского долга нашло свое отражение в ряде монографий, диссертационных работ и научных статьях.

В трудах литературоведов С. Айни, К. Айни, А. Афсахзода, З. Ахрори, Ш. Мухторова, Т. Мирзода, М. Муллоахмадова и других, историков – Б. Гафуроав, Н. Неъматова, С. Шарипова А. Мухторова, и других в контексте выполненных исследований имеются ссылки на идеи и взгляды Абуабдулло Рудаки, Фирдоуси, Абуали ибн Сино. В литературных сочинениях и научных исследованиях перечисленных ученых имеются ценные ссылки и упоминания о взаимовлиянии военного воспитания и патриотических чувств таджикского народа.

К числу первых таджикских ученых, изучавших историю персидско-таджикской педагогики, статус Рудаки как основоположника педагогических мыслей таджиков можно отнести М.А. Орифи, который в своих работах обращался к истокам педагогических воззрений средневековых персидско-таджикских мыслителей и к национальным традициям таджикского народа.

До 90-х годов XX века таджикские ученые Х. Афзалов, Т. Атахонов, И. Каримова, М. Лутфуллоев, Ш. Сафаров, А. Пахлавонов, А. Набиев, А. Нуров, С. Ф. Шарифзода, Соломон, В. Ходжаев, М. Раджабов и другие провели фундаментальные исследования по изучению педагогических воззрений таджикского народа. В них рассмотрены некоторые аспекты военно-патриотического воспитания учащихся рассмотрены на основе педагогического наследия предшественников и национальных традиций таджикского народа.

После обретения независимости в Республике Таджикистан исследование различных аспектов педагогической мысли таджикского народа нашло свое продолжение в научных трудах М. Лутфуллозода, И.Х. Каримова, Ф. Шарифзода, К. Қодирова, К. Ходжаев, Б. Маджидовой, К. Абдурахимова, И. Давлатшоева, М. Ражабова, З. Сиддикова и др.

К исследованиям по истории таджикской педагогики можно отнести работы, в которых рассматриваются основные вопросы развития

педагогической мысли таджикского народа. В связи с этим в работах М. Лутфуллоева «Педагогика милосердия», «Возрождение аджамской педагогики» и др.; Х. Джонназарова «Становление и развитие педагогического образования в Таджикистане»; И.Х. Каримовой «Поэзия Рудаки, воспеваящая идеи добра и человечности» и «Абу Али ибн Сино — виднейший гуманист саманидского периода»; С. Кадырова «Педагогические мысли А. Джоми»; Ш. Шаропов, «Педагогические мысли таджикских народных просветителей»; К.С. Абдурахимова «Педагогические мысли Мир Саида Али Хамадони»; М.Б. Каримзода «Педагогические знания предков и таджикской советской системы образования». В указанных работах даны описания важнейших этапов развития педагогики таджикского народа, а также раскрываются вопросы, связанные с образованием и воспитанием, в целом.

Работы таджикских ученых, таких как: М. Лутфуллозода, И.Х. Каримова, Б. Маджидова, Х.Г. Муродов, Т. Зиеев, Ф.Ш. Шарипов Т.А. Шукурзода, И. Обидов, А. Миралиев, Х.Б. Буйдоков, К.Б. Қодиров, С. Кодирова, С. Сулаймани, Дж. Шарипов К.С. Абдурахимов, Б. Рахимов, Д. Расулов, У. Юлдошев, М.Р. Юлдошева, У.С. Умаров, М. Нугмонов и многие другие посвящены изучению формирования гражданско-патриотических убеждений в общеобразовательной школе.

Проблема патриотического воспитания и его защиты на современном этапе развития педагогической мысли приобрела особое значение. В работах таджикских ученых И. Обидова, И. Каримова, М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода, С. Бозорова, А. Каландарова, Б. Мачидовой, Х. Рахимзода, И. Давлатшоева, Т. Хайдарова, И.А. Нурова и других, а также российских ученых А.Н. Виршикова, Н.А., Ивашкиной, Н.В. Ипполитовой, И.В. Кострулевой, В.В. Марина, О.А. Ощепкова и других исследованы идеи воспитания подрастающего поколения в духе патриотизма.

Важнейшие элементы воспитания молодого поколения рассмотрены в научных трудах академика Академии образования Таджикистана М. Лутфуллозода: «Независимость Таджикистана и вопросы образования», «Честь нации» и т.д., которые представлены: национальным и патриотическим воспитанием, воспитанием самосознания и благородства, духовно-нравственных ценностей и т.д..

Несмотря на популярность и значение богатого педагогического наследия персидско-таджикских мыслителей X- XI веков и национальных традиций таджикского народа, их место и роль в совершенствовании военно-патриотического воспитания старшеклассников до сих пор не являлся объектом систематического и всестороннего педагогического исследования. Хотя такой научный подход исходит не только из интересов осмысления педагогического наследия прошлого, но и задач пропаганды и применения передовых педагогических воззрений средневековых персидско-таджикских мыслителей и национальных традиций в военно-патриотическом воспитании старшеклассников, формирование патриотических чувств и убеждений и чувства гражданственности. Вышеизложенное определило выбор темы диссертации как: «Использование педагогических воззрений персидско-

таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций в военно-патриотическом воспитании старшеклассников». Характер выбранной темы диссертационного исследования отличается от других работ, что определяет необходимость ее исследования.

Таким образом, критическое изучение педагогических воззрений средневековых персидско-таджикских мыслителей и национальных традиций способствует их творческой реализации в процессе военно-патриотического воспитания старшеклассников.

Анализ научно-педагогической литературы и диссертационных исследований позволил выявить следующие **противоречия**:

- между процессом глобализации и сближением культур и цивилизаций, склонностью молодежи преимущественно к общечеловеческим ценностям и потребностям общества в надежной личности, обладающей патриотическими чувствами и убеждениями и готовом защищать Родину;

- между необходимостью модернизации системы военно-патриотического воспитания с использованием педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X- XI веков и национальных традиций таджикского народа и отсутствием образовательных программ для их использования как средства совершенствование военно-патриотического воспитания старшеклассников общеобразовательных школ Республики Таджикистан.

Понимание вышеуказанных противоречий определило **проблему исследования** следующим образом: как повысить существенный педагогический потенциал педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа в целях укрепления государственности, повышения эффективности военно-патриотического воспитания подрастающего поколения в современном обществе Таджикистана?

Связь исследования с научными программами или проектами. Диссертационное исследование выполнено в рамках реализации перспективного плана научно-исследовательской работы кафедры филологии Института развития образования имени Абдурахмони Джоми Академии образования Таджикистана на 2017-2021 годы на тему «Пути и средства формирования чувства патриотизма и самопознания» и основных положений Программы патриотического воспитания и укрепления национального самосознания молодежи города Душанбе на 2019-2022 годы.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДИССЕРТАЦИИ

Цель исследования. Выявление особенностей и условия использования педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций в военно-патриотическом воспитании старшеклассников.

Задачи исследования. Для подтверждения гипотезы и достижения цели исследования определены следующие задачи:

- рассмотрение состояния изучения педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X -XI веков и национальных традиций в военно-патриотическом воспитании молодого поколения;

- исследование вопросов военного и патриотического воспитания подрастающего поколения в педагогических воззрениях персидско-таджикских мыслителей X - XI веков;

- анализ педагогических взглядов Абулкосима Фирдоуси на военно-патриотическое воспитание, духовность и другие качества личности подрастающего поколения;

- выявление особенностей формирования военно-патриотических качеств личности в «Кобуснома» Унсурмаоли Кайковуса;

- анализ понятия и сущности военно-патриотического воспитания старшеклассников;

- исследование особенностей военно-патриотического воспитания старшеклассников;

- рассмотрение состояния военно-патриотического воспитания в современной системе образования Таджикистана;

- определение критерий и показателей формирования патриотических чувств и убеждений и военной подготовки старшеклассников;

- организация и проведение экспериментальной работы, направленной на совершенствование военно-патриотического воспитания старшеклассников с использованием педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей средневековья, национальных традиций;

- анализ эффективности полученных результатов опытно-экспериментальной работы по использованию педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X -XI веков и национальных традиций таджикского народа;

- предложение научно-практических рекомендаций учителям и военрукам общеобразовательных школ по совершенствованию военно-патриотического воспитания старшеклассников на основе педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа.

Объект исследования. Процесс военно-патриотического воспитания старшеклассников в общеобразовательных школах Таджикистана.

Предмет исследования. Использование педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и традиций таджикского народа в совершенствовании военно-патриотического воспитания старшеклассников общеобразовательных школ Таджикистана.

Гипотеза исследования. Военно-патриотическое воспитание старшеклассников в общеобразовательных школах будут эффективными, если:

- использовать концептуальные основы национальной школы как фактор системообразования и укрепления таджикской государственности и патриотического единения народа Таджикистана;

- понять сущность, назначение, педагогический потенциал педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и

народных традиций на основе современных военно-политических, социальных и культурных процессов в современном обществе;

- определить и научно обосновать содержание, структуру военно-патриотического воспитания старшеклассников с учетом педагогических воззрений и мысли персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа;

- выявить и экспериментально апробировать потенциал педагогических средств, комплексное применение которых повысит эффективность патриотического воспитания и подготовки молодых призывников к военной службе, определенных Конституцией и законодательством Республики Таджикистан.

Этапы исследования. Основное исследование проводилось в три последовательных этапа:

На первом этапе (2017–2018 гг.) – изучен существующий историко-литературный материал; исследованы литературные, педагогические антологии и словари по культурологии; проанализированы труды ученых - педагогов, персидско-таджикских поэтов, имеющие отношение к теме данной диссертационной работы. Также проанализированы педагогические исследования по использованию воззрений педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций в обучении и воспитании, в том числе в военно-патриотическом воспитании старшеклассников общеобразовательных школ.

На втором этапе (2018–2019 гг.) – проведен критический анализ и оценка, систематизация педагогических воззрений средневековых персидско-таджикских мыслителей X и национальных традиций таджикского народа и определен их вклад в развитие педагогической мысли таджикского народа. Особое внимание в ходе систематизации нами было уделено выявлению связи главных элементов педагогических воззрений на формирование военно-патриотических качеств старшеклассников с общечеловеческими ценностями.

На третьем этапе (2019–2021 гг.) – организован и проведен констатирующий эксперимент, и разработаны программно-практические средства. На этом же этапе был проведен формирующий эксперимент по определению педагогических условий использования педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций таджикского народа для совершенствования военно-патриотического воспитания старшеклассников, выдвинуты предложения по переносу научно обоснованных педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций в современную национальную педагогику по военно-патриотическому воспитанию старшеклассников, сделаны общие выводы и работа была оформлена в виде диссертации.

Теоретическая и методологическая основа исследования. Теоретическая и методологическая основа исследования представлена научными концепциями системного, личностного и деятельностного подхода к военно-патриотическому воспитанию старшеклассников с использованием педагогических воззрений средневековых персидско-таджикских мыслителей и

национальных традиций; чувство гражданского долга и осознание ценности патриотизма и как культурно-исторического явления; психолого-педагогические закономерности и принципы миссии защиты, патриотизма и гражданственности подрастающего поколения в интегрированном школьном и внеучебном процессе, что является важной составляющей использования педагогических воззрений выдающихся мыслителей X - XI века и национальных традиций.

Ведущую идею исследования составляют изучение и теоретический анализ воззрений педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций таджикского народа и педагогической литературы; педагогическое наблюдение; организация и проведение опытно-экспериментальной работы, а также значительную место заняло выслеживание и анализ необходимости формирования взаимосвязи тем учебных программ на уровне общего и высшего образования на примере рассматриваемой темы.

Источниками исследования. Источниками исследования являлись:

- 1) Древнее персидско-таджикское наследие «Авеста».
- 2) Наследие средневековых персидско-таджикских мыслителей: Абуабдулло Рудаки, Абукосима Фирдоуси, Унсурмаоли Кайковуса, Абуали ибн Сино, Саади Ширози, Носири Хусрава и других.
- 3) Фундаментальные труды отечественных исследователей, как: М.А. Орифи, И.О. Обидов, Х.С. Афзалов, Х. Рахимов, Б. Рахимов, А.П. Пахлавонов, М. Лутфуллозода, К.Б., Ф. Шарифзода, Б.К. Кодиров, И.Х. Каримова, З. Раджабов, Б. Маджидова, Х.Х. Тиллашев, М.Б. Каримзода и др.
- 4) Законы, постановления Правительства Республики Таджикистан, нормативно-правовые акты сферы образования и др.

Эмперические основы. Эмперические основы исследования основаны на практическом подходе автора диссертации к объекту исследования: изучение и анализ источников по теме исследования; систематизация богатого педагогического наследия персидско-таджикских мыслителей X- XI веков; выявление взаимозависимости и взаимовлияния педагогических взглядов на военно-патриотическое воспитание в педагогическом наследии персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традициях; организация, проведение и оценка результатов экспериментального исследования, состоящего из констатирующего, формирующего этапов; сравнение и обобщение полученных результатов; анализ знаний, умений и навыков старшеклассников (анкетирование, тестирование, беседы, дебаты); наблюдение за учащимся, интервью и т.д.

База исследования. Опытнo-экспериментальная работа проведена в общеобразовательных школах №№ 1, 2, 3 Варзобского района. В педагогическом эксперименте были привлечены две группы (экспериментальная и контрольная) учащихся 10-11 классов общеобразовательных школах №№ 1, 2, 3 Варзобского района общим количеством 122 человека. Также в опросе были охвачены 300 студентов Таджикского инситута физической культуры им. С. Рахимова.

Научная новизна исследования заключается в том, что в нем впервые:

- выявлен воспитательно-учебный потенциал педагогических идей и воззрений средневековых персидско-таджикских мыслителей и национальных традиций таджикского народа как эффективное средство военно-патриотического воспитания молодого поколения;

- подтверждено, что на основе педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X -XI веков и национальных традиций таджикского народа у старшеклассников можно формировать и развивать патриотические чувства и убеждения, положительный стимул к пониманию своих обязательств перед Родиной и гражданского долга;

- определены содержание и особенности формирования патриотических взглядов, чувств и убеждений и готовности к вооруженной защите Родины у старшеклассников с использованием педагогических воззрений средневековых персидско-таджикских мыслителей и национальных традиций таджикского народа.

- выявлены педагогические условия, способствующие военно-патриотическому воспитанию старшеклассников с использованием педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций таджикского народа, способствующих формированию и развитию патриотического сознания. у старшеклассников;

- предложены рекомендации для преподавателей и военных руководителей общеобразовательных школ по военно-патриотическому воспитанию старшеклассников с использованием педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа в новых социально-экономических условиях.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Военно-патриотическое воспитание с использованием педагогических воззрений средневековых персидско-таджикских мыслителей и национальных традиций таджикского народа состоит из комплекса мероприятий, которые направлены на реализацию социального и педагогического потенциала; всеобъемлющее применение существующих ресурсов учреждений общего образования, общественных и государственных организаций, а также религиозных объединений в воспитании патриотических чувств и убеждений и военную подготовку защитников Отечества. Оно является составной частью системы патриотического воспитания и военной подготовки населения страны и является неотъемлемым показателем профессионального качества преподавателей - военруков общеобразовательных школ.

2. Организация в общеобразовательных школах Таджикистана военно-патриотического воспитания старшеклассников предусматривает использования мирового опыта, опыта советской и постсоветской школы, при этом следует уделить особое внимание конкретным примерам и работам. В связи с этим, в военно-патриотическом воспитании старшеклассников неоценимую помощь оказывает и национальных традиций.

3. Эффективность военно-патриотической работы с использованием педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа в значительной степени определяется широким и полным охватом всех слоев общества и категорий населения страны.

4. Военно-патриотическое воспитание старшеклассников с использованием педагогических воззрений и идей средневековых персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа в современных условиях представляет собой многофункциональный процесс, включающий взаимодействие педагогов, военачальников, социальных факторов различного уровня, а также учащихся и их родителей. Целью указанного процесс заключается в поступательном развитии личности старшеклассника, прежде всего, своими духовно-нравственными качествами способного стать патриотом и защитником Родины.

5. Национальная концепция образования Республики Таджикистан предусматривает формирование культуры патриотизма и готовности к защите Родины путем целенаправленного воздействия на сознание и чувства обучающихся, которые функционально направлены на формирование и развитие их личностных качеств. В свою очередь приобретение конкретных личностных качеств актуализирует в современных условиях глобализации формирование патриотических чувств и убеждений и готовности к защите Родины с использованием педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа.

Теоретическая значимость исследования базируется на разработке теоретико-методических, научных и педагогических основ и состоит в разработке организационных основ военно-патриотического воспитания старшеклассников с использованием педагогических воззрений средневековых персидско-таджикских мыслителей и национальных традиций в общеобразовательных школах Таджикистана в качестве неотъемлемой части теории по социальному воспитанию личности в педагогике; определена сущность и содержание «военная подготовка» «патриотизм», «патриотическое воспитание», «военно-патриотическое воспитание»; обоснована необходимость разработки теории и методики военно-патриотического воспитания старшеклассников с использованием педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа в современных условиях; разработан комплекс педагогических условий формирования патриотов и граждан Таджикистана, защитников Родины.

Теоретическая значимость работы также состоит в том, что результаты всестороннего анализа педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций таджикского народа можно использовать в различных ступенях образования.

Практическая значимость диссертационного исследования заключается в том, что:

- обобщенные материалы исследования и его научные результаты можно использовать в виде теоретических материалов и практических рекомендаций в

деятельности преподавателей общеобразовательных школ, высших военных учебных заведений, физической культуры и других дисциплин; при разработке программ, пособий, подготовке лекций и спецкурсов, выполнении научных работ.

- научные результаты исследования способствуют формирующей практически деятельности по военно-патриотическому воспитанию старшеклассников, поиску социально значимых направлений в формировании патриотических чувств и убеждений, чувства воинского долга у них - службы в Вооруженных Силах.

- основные выводы и научно-практические заключения способствуют перестройке отношений между учебными заведениями и воинскими частями и подразделениями, общественными учреждениями и организациями, а также религиозными объединениями для совершенствования и повышения эффективности процесса военно-патриотического воспитания старшеклассников и более тесного сотрудничества и совместных действий в интересах их военно-патриотического воспитания.

Достоверность и обоснованность полученных научных результатов в данном исследовании обеспечиваются существующей методикой исторического и педагогического исследования, апробированной автором; системой анализа историко-литературных сведений, выбором способов и методов, которые соответствуют целям и задачам данного исследования; непротиворечивостью теоретических и методологических положений, разнообразием теоретико-практического материала; обоснованием научно-исследовательских положений, базирующихся на принципах историзма в педагогической науке.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертация соответствует следующим пунктам паспорта научной специальности 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования: *пункту 3* – Педагогическая антропология (педагогические системы /условия/ развития личности в процессе обучения, воспитания, образования), *пункту 4* – «Теории и концепции обучения» (закономерности, принципы обучения ребенка на разных этапах его взросления; типы и модели обучения, границы их применимости;).

Личный вклад соискателя научной степени. Вклад автора в данное исследование состоит в систематизации литературных данных по теме, сборе экспериментальных данных, анализе и обобщении результатов, изложении основных выводов диссертации.

Апробация и внедрение результатов исследования. Результаты исследования обсуждены и одобрены на научно-методических и научно-практических семинарах Таджикского института физической культуры имени С. Рахимова, Института развития образования им. А. Джоми Академии образования Таджикистана, заседания Академии образования Таджикистана, заседания кафедр педагогики и психологии, филологии Института развития образования, методических объединениях учителей общеобразовательных учреждениях Варзобского района.

Апробация работы осуществлена также отражением основных научно-исследовательских положений диссертационной работы в публикациях автора, в научных статьях и тезисах на различных республиканских научно-практических конференциях: Республиканская конференция «Актуальные психологические проблемы современного общества Таджикистана» (Душанбе, 2014 г.); Республиканская научно-практическая конференция «Роль педагогического сотрудничества в нравственно-духовном развитии детей и подростков» (Душанбе, 2015); Республиканская научно-практическая конференция «Роль психологических знаний в стабильности семейных отношений» (Душанбе, 2018); Научно-практическая конференция профессоров, преподавателей, докторантов, магистров и студентов Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни, посвященная Дню таджикской науки (Душанбе, 14-19 апреля 2022 г.).

Публикации по теме диссертации. Основные результаты диссертационного исследования отражают основное содержание исследования и опубликованы в виде научных 7 статей: 5 наименований - в научных рецензируемых изданиях, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан и 2 наименования - в сборниках материалов конференций.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, двух глав, шести параграфов, общих выводов и рекомендаций, списка использованной литературы и приложений, и включает 9 таблиц и 10 рисунков. Объём диссертации составляет 177 страниц компьютерного набора.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во **введении** диссертационной работы определены актуальность темы исследования, объект, предмет исследования, цель и задачи исследования, противоречия и гипотеза; а также представлены используемые методы, научная новизна исследования, основные положения, выносимые на защиту.

Первая глава диссертации озаглавлена «**Вопросы использования педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций в военно-патриотическом воспитании учащихся**» и состоит из **трех параграфов**: «Состояние изучения педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций в патриотическом воспитании и военной подготовке подрастающего поколения»; «Вопросы военно-патриотического воспитания подрастающего поколения в педагогических воззрениях персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традициях»; «Содержание, цель и задачи военно-патриотического воспитания учащихся старших классов».

В **первом параграфе первой главы**, посвященном состоянию изучения педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций в патриотическом воспитании и военной подготовке подрастающего поколения, подчеркивается, что персидско-таджикские мыслители X-XI веков внесли значительный вклад в развитие мировой педагогики. Однако педагогические воззрения персидско-таджикских

мыслителей до обретения независимости бывшими советскими республиками не оказались востребованными. Лишь в последние годы возродился интерес к этой сокровищнице педагогических воззрений.

Социально-экономические и культурные изменения, происходящие в Таджикистане, поставили задачу повышения качества воспитательной работы учащихся средних школ, в том числе военно-патриотического воспитания старшеклассников, и определения более эффективных путей этого процесса. Для того чтобы успешно и творчески реализовать эти задачи, необходимо всесторонне изучить, объективно оценить и применить опыт и идеи, которые получены в процессе развития общества.

Активизация терроризма и экстремизма, национальных и локальных конфликтов в последние годы обусловила появления таких понятий, как: «военный долг», «героизм и отвага», «героические традиции», «национальная идея», «национальный характер», «честь», «боевая честь» и т.д.

Важнейшими вопросами в литературе саманидского периода являлись ценности времени, представленные здоровьем детей, подростков; семейным и этическим воспитанием, здравым смыслом и духовной чистотой; пропагандой идей патриотизма и заботой о Родине, защитой государственных границ и национальной гордостью; пробуждением интереса подрастающего поколения к обучению профессии и знаниям, воспитанием здорового тела и т.д.

Многие ученые-педагоги уделяли проблеме патриотического воспитания особое внимание. Так, русский ученый-педагог. А.С. Макаренко подчеркивал, что только в героических действиях и поступках проявляется патриотические чувства. При этом, от истинного патриота своей родины требуется как богатырское пламя, так и долгая, напряженная, мучительная и часто даже неинтересная работа.

Особое значение в изучении патриотического воспитания подрастающего поколения имеют работы В.А. Сухомлинского. В частности, он отмечает, что любовь к Родине, отмечает он, только тогда становится духовной силой, когда в человеческом сознании возникают образы, которые связаны со своим родным краем, языком, чувством гордости за свою Родину.

Относительно преимущества методов воспитания таджиков немецкий исследователь Адольф Рун, писал, что примечательно в истории Средней Азии и Ирана, так это то, что она обращает внимание на духовную природу иранского народа, его методы воспитания и обучения. Эти методы обучения и воспитания с детства прививают им чувство благородности и направляют на путь истины и благочестия. Этот метод воспитания сначала укрепляет их психологические и физические силы, а затем строит здоровое и преданное общество.

Таджикские ученые, историки и критики Х. Абдулло, Д. Шарипова, Г. Нажмиддинов, У. Қурбонов, А. Каландаров, З. Ахмадова, З. Вазиров, Курбан Восе, М. Каюмов Б.С. Махмадрасулов, М. Раджабов и другие в своих исследованиях проанализировали теоретические основы нравственно-патриотического воспитания учащихся общеобразовательных школ.

Известно, что человек знакомится с общечеловеческими ценностями и стремлениями, соединяясь с национальной культурой. Понимание молодежи, в какой культуре она живет, к какой культуре принадлежит, является важнейшей задачей современного воспитания, потому что культура, как отмечает академик Л.С. Лихачев, что «превращается людей, живущих в определенном пространстве, из простого населения в народ, нацию». Духовность, нравственность, гражданственность, патриотизм, готовность к вооруженной защите Родины и самосознания коренятся в понимании принадлежности к своей национальной культуре. Поэтому, речь идет о человека национальной культуры.

Национальные традиции, национальный и психологический уклад жизни определяют духовность, социальные и нравственные нормы поведения подрастающего поколения.

Процесс формирования и развития в таджикской семье передовых народных традиций и обычаев в разные исторические периоды исследован в докторской диссертации Б. Маджидовой «Народные традиции и обычаи как средство развития нравственных качеств детей в семье». В ее исследовании выявлен механизм передачи из поколения в поколение передовых традиций и обычаев, неотделимая связь обычаев, традиций с общими аспектами нравственного воспитания, педагогической культуры родителей.

Сегодня большое значение имеют передовые традиции, и это видно на примере военного воспитания – патриотизма подрастающего поколения. Если в семье, школе и обществе уважают заслуги бабушек и дедушек в защите Родины и проявляют заботу о здоровье и благополучии взрослых,

Таким образом, в нашем представлении традиция – это исторически сложившиеся закономерности и правила поведения, взгляды, вкусы, обычаи и традиции любого этноса, передающиеся из поколения в поколение, обеспечивая этническую самобытность преемственности их культуры и сохраняя их единство. В доиндустриальной индустрии множество культурных явлений передавались через традиции, поэтому такое общество называется традиционным. Именно совокупность народных традиций принято считать духовными ценностями этноса.

Во втором параграфе первой главы диссертации исследованы вопросы, касающиеся военно-патриотического воспитания детей и подростков в педагогических воззрениях персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традициях.

В ходе исследования нами выявлено, что воззрения персидско-таджикских мыслителей средневековья по педагогике, захватившие на протяжении многих веков умы и сердца читателей, охватывают все стороны воспитания и образования, имея свои особенности. В своих трудах они призывали воспитывать подрастающее поколение в духе патриотизма и любви к своей Родине, высокой нравственности, человеколюбия; воспитывать в них вежливость, смирение, чуткость, трудолюбие, чувство дружбы и товарищества, великодушие, мужество, беззаветную любовь к своей Родине и ненависть к врагам; они учили ради ее процветания самопожертвованию.

Следует отметить, что придворные поэты в период формирования и развития феодального строя воспевали правителей и их окружение, устои и обычаи феодального строя. Это придавало особенно напряженный характер воспитательной работе. Но тот период был периодом возрождения культуры таджикского народа, периодом освобождения от ига арабов и создания своего независимого государства. Для того чтобы закрепить эту победу, необходимо было воспитать подрастающее поколение в духе любви к Родине и научить его всем лучшим человеческим качествам, в том числе и тому, что описано в произведениях персидско-таджикских классиков. Однако, на творчество видных представителей персидско-таджикской литературы, на их педагогические взгляды наложили свой отпечаток социально-политические условия того периода.

Таджикская литература уходит своими корнями в национальные традиции таджикского народа и фольклор его предков – творцов древних героических сказаний. Рустам – самый любимый символ таджикского богатыря, сильный и могучий. Еще на ранних этапах своего формирования - в IX-X веках - в государстве Саманидов таджикская классическая литература, в том числе и таджикская поэзия, включала в себя героев древних легенд и мифов.

В народных традициях и фольклоре обсуждаются эндогенные факторы патриотического и физического воспитания, отмечается, что в здоровом теле скрыт здоровый дух. Поэтому состояние человеческого тела часто отражает внешний вид, поэтому таджики говорят: «Ранг бину хол пурс» («Смотри на внешность, суди о состоянии»).

Национальные традиции и фольклор таджикского народа полны патриотических идей, любви к Родине, верности и преданности ей, готовности к ее защите, и являются школой военно-патриотического воспитания. В качестве средства воспитания в национальных традициях таджикского народа выступают все методы, служащие конечной и желательной цели учителя и научного руководителя общеобразовательной школы, а именно патриотическому воспитанию и подготовке подрастающего поколения к выполнению своего гражданского долга – службы в рядах Вооруженных Сил Республики Таджикистан.

Следует отметить, что среди средств физического воспитания посредством народных традиций и фольклора особое место занимают народные игры. В народных играх смешиваются и проявляются как художественные, так и педагогические начала.

Если посмотреть на национальные игры с точки зрения военно-патриотического воспитания, то можно обнаружить полный набор средств, необходимых для формирования личности подрастающего поколения, в целом человека и гражданина своей Родины.

В национальных традициях таджикского народа и его устном творчестве патриотические ценности и любовь к Родине, верность и преданность ей, а также готовность защитить ее зиждятся на трех знаменитых заповедях «Авесты» - «добрые мысли», «добрые слова», «добрые дела». Эти предписания отражены в национальных традициях, народном творчестве, прозе и поэзии

классиков персидской и таджикской литературы, таких как: Рудаки, Фирдоуси, Ибн Сино, Носири Хусрав, Джалолиддин Руми, Саади, Умар Хайям, Кайковус, Асади Туси, Абдурахмони Джоми и другие.

Национальные традиции таджикского народа и его устное творчество отражают жизнь народа и являются одним из важнейших и действенных историко-культурных источников формирования патриотических убеждений и чувств. В народных традициях и устных преданиях раскрываются патриотизм, мужество, честь, достоинство, осуждаются лень, высокомерие, лицемерие, предательство отношения человека к природе, животному миру, труду.

В национальных традициях таджикского народа национальные герои во многих легендах и мифах воспеваются за их огромную физическую силу и уникальные достижения в борьбе с врагами Родины. Это позволяет характеризовать национальные традиции и фольклор таджикского народа как действенный инструмент гуманизма, способствующий формированию любви к Родине, верности и преданности ей, готовности к выполнению своего гражданского долга – службе в Вооруженных Силах. Таджикистана. Все это нашло широкое отражение во многих национальных традициях и жанрах устного творчества таджикского народа.

Таким образом, использование педагогических идей средневековых персидско-таджикских мыслителей и средств национальных традиций таджикского народа и их устного творчества в формировании патриотических качеств, чувства готовности к выполнению своего гражданского долга - службы в Вооруженных Силах Республики Таджикистан пользуется огромным значением. В них, наряду с высокими интеллектуальными и нравственными качествами, герои имеют также хорошее духовное, физическое и нравственное развитие. Они прививают подрастающему поколению любовь и преданность Родине и своему народу, чувство готовности к ее вооруженной защите.

В третьем параграфе первой главы диссертационной работы описаны содержание, цели, задачи военно-патриотического воспитания учащихся страших классов в общеобразовательной школе.

Отмечается, что от уровня самосознания каждого члена общества, а также его стремления принять участие в развитии своей Родины во многом зависит состояние государства, его политический и социальный институт, а также его существование как географической единицы в определенный период истории. Поэтому формирование и развитие чувства патриотизма и готовности к защите своей страны у подрастающего поколения представляет собой существенную часть процесса воспитания. При отсутствии этого компонента говорить о развитии истинно гармоничной личности - гражданина своей страны невозможно, а само государство не может существовать без своего гражданина.

При классификации направлений в военно-патриотическом воспитании нами выделен ряд оснований, что позволит более подробно и всесторонне проанализировать содержание военно-патриотического воспитания, а также его практическую эффективность.

Существует несколько этапов военно-патриотического воспитания старшеклассников. В детстве начинается *первый этап*, на котором

познавательные потребности формируются и развиваются мотивационные и. На данном этапе воспитание характеризуется формированием и развитием чувств патриотизма, расширением мировоззрения и отношением к своей Родине. *Второй этап* начинается в восьмом классе, на котором военно-патриотическое воспитание учащихся становится более конкретной и практической и приобретает зримую социальную направленность. Учащиеся участвуют в военно-патриотических мероприятиях и акциях активным образом. Менее чем за год до начала военной службы и с момента получения удостоверения призывником в военном комиссариате начинается *третий этап*. В это время старшеклассники узнают о родах войск, военной службе, военно-учебных заведениях, в которое они зачислены. На этом этапе у подрастающего поколения формируется специфическое отношение к личному участию в защите Родины, выполнению тех или иных задач. Мораль для этого определяется во многом общественным мнением относительно престижности службы в рядах вооруженных сил. *Четвертый этап* для человека является наиболее социально значимой по сравнению с тремя предыдущими этапами. Человек, достигший определенной социальной зрелости, более активен в своем отношении, в том числе отрицательном, к военной службе, занимается общественно значимой деятельностью, которая связана с развитием, укреплением и процветанием общества, а также обеспечением его безопасности.

На наш взгляд, военно-патриотическое воспитание представляет собой не только воспитанием любви к военной службе и к Армии, а является также важнейшим составляющим компонентом патриотического воспитания молодого поколения. Следует иметь в виду, что помимо гражданского долга по служению Родине, история Таджикистана является не только историей мирного развития общественного, государственного устройства и культуры, но и историей вооруженных конфликтов и войн.

Для того, чтобы учителям было легче понять работу с учащимися патриотического среднего образования, в диссертационной работе указаны возрастные и психологические особенности учащихся, разделенные на три этапа, соответствующие трем ступеням воспитания в общеобразовательной школе.

По своему характеру и содержанию учебная деятельность старшеклассников в общеобразовательной школе отличается от учебной деятельности подростков существенным образом. Так как, учебная деятельность старшеклассников в общеобразовательной школе предъявляет более высокие требования к их самостоятельности и активности. Для освоения программы необходимо развивать критическое мышление.

Старшеклассники все больше и больше задумываются о своем будущем, целях и карьере, чем когда-либо прежде. У них есть самые важные жизненные выборы, такие как образование, карьера, поездка на учебу в другой город или даже в другую страну, служба в вооруженных силах и так далее.

Таким образом, в старшем подростковом возрасте, который колеблется от 15 до 17 лет, происходят наиболее сложные процессы, которые, обеспечивая

диалектический скачок, обеспечивающий прорыв во взрослую жизнь. Это период представляет собой стадию принятия собственной ответственности за судьбу своих близких и себя, жизненной адаптации, а также принятия соответствующих норм и форм поведения.

Вторая глава диссертации озаглавлена «**Состояние военно-патриотического воспитания учащихся в Таджикистане и опытно-экспериментальная работа по его совершенствованию с использованием педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X–XI вв. и опытно-экспериментальная работа**» и состоит из **трех параграфов**: «Состояние военно-патриотического воспитания в современной системе образования Таджикистана»; «Критерии и показатели сформированности патриотических чувств и убеждений и чувства гражданского долга старшеклассников»; «Анализ и оценка эффективности результатов опытно-экспериментальной работы по формированию патриотических чувств и убеждений и чувства гражданского долга старшеклассников».

В первом параграфе второй главы диссертационной работы, посвященной состоянию военно-патриотического воспитания в современной системе образования Таджикистана, отмечается, что суверенитет и независимость Республики Таджикистан заложили основу для осуществления военной деятельности в стране. Статья 43 главы 2 Конституции Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 года определяет священный долг гражданина по защите Родины, защите интересов государства, укреплению его независимости, безопасности и обороноспособности.

Добровольная военная служба предусматривает также обучение в общеобразовательной школе с дополнительной учебно-образовательной программой по военной подготовке несовершеннолетних.

Цели и задачи военно-патриотического и политического воспитания молодежи являются неотъемлемой частью воспитания и обучения современной молодежи, в том числе представителей таджикского мужского пола. Целью такой подготовки и духовно-политической, психологической и физической подготовки является изучение военно-патриотических и политических знаний для защиты Родины, нации, культуры и ее ценностей. С этой целью в 2018 году «Государственная программа патриотического воспитания и укрепления национального самосознания молодежи Таджикистана на 2018-2022 годы» в рамках Закона Республики Таджикистан «О молодежи и государственной молодежной политике» от июня 28, 2011, 16716 Принято решение о создании благоприятных условий для создания возможностей и формирования практических механизмов воспитания молодежи в духе патриотизма, просвещения, самосознания, гуманности, гордости и уважения к национальным ценностям.

Сегодня, обращаясь к историческим и культурным ценностям прошлого, к патриотическим призывам педагогов и представителей таджикской литературы, следует использовать их в нужное время и в нужном месте, в частности когда речь идет о ценностях, таких как: патриотизм, патриотическая убежденность, патриотическое движение, и чувства, готовность к вооруженной защите своей

Родины. Священная миссия и готовности защищать Родину Фирдоуси, таким представителям персидско-таджикской мысли, как Абуабдулло Рудаки, Абуали ибн Сино, Носири Хусрав, Саади Шерози, Абдурахмони Джоми, Ахмади Дониш, Садриддини Айни и многие другие. Творческое наследие этих поэтов и просветителей - важный пример беззаветного служения чаяниям общества. Они полны великих духовно-нравственных ценностей и всегда способны служить источником большой силы веры и углубления идей, чувств и убеждений, патриотизма, преданности и готовности защищать Родину.

Во **втором параграфе второй главы** диссертационной работы рассматриваются нормы и показатели сформированности чувств, убеждений, патриотизма и военной подготовки старшеклассников.

В процессе изучения формирования патриотических чувств и убеждений и военной подготовки старшеклассников в общеобразовательных школах, используя педагогические воззрения персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальные традиции таджикского народа, было необходимо определить военную подготовку старшеклассников в общеобразовательных средних учебных заведениях. Особенности предмета военно-патриотического воспитания, основанного на изучении и применении педагогических воззрений мыслителей и национальных традиций, мобилизуют воспитательный и организаторский потенциал обучающихся.

Формы и методы использования педагогических воззрений мыслителей и национальных традиций обеспечивают высокий уровень сформированности познавательной деятельности старшеклассников, опираясь на материалы и ценности педагогических воззрений мыслителей и национальных традиций, готовых к формированию и развитию особых чувств. Родине, родине, верность бытия способствует ее вооруженной защите.

Организация и методика пилотного исследования по выборке 122 испытуемых из старших классов общеобразовательных школ №№ 1, 2, 3 Варзобского района Республики Таджикистан.

В рамках экспериментального исследования мы реализовали ряд мероприятий, которые составляют основу этапов проектирования, разработки и контроля эксперимента. В частности, нормативный этап был направлен на выявление исходных данных по исследуемым показателям качества военно-патриотического воспитания обучающихся экспериментальной и контрольной групп. Это особенно ясно проявляется на основе выявления уровня знаний, т. е. знания основных понятий патриотизма и гражданского долга, Родины, вооруженной защиты земли, гражданства, права и т. д.; эмоциональный уровень, т. е. положительное отношение к патриотическим чувствам и убеждениям, гражданскому долгу, любви к Родине, родному языку, истории края); Была выражена активная позиция, т. е. готовность к вооруженной защите Родины.

Для достижения поставленных целей в процессе активного использования педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа в процессе обучения изучать

влияние познавательной, деятельностной и эмоциональные компоненты, мы проверили эффективность трех типов опросников.

Определены критерии, показатели и методы выявления сформированности патриотических убеждений и чувств и готовности к выполнению гражданского долга в высшей школе: когнитивные, эмоциональные и функциональные, подробные характеристики которых даны в нашей диссертационной работе.

На основе предложенных критериев были выделены уровни патриотических чувств и убеждений и готовности к военной службе из трех уровней: *высокого, среднего и низкого*, показатели которых описаны в диссертации.

В данном исследовании проведен статистический анализ результатов измерений с целью определения достоверности различий между средними значениями по компонентам патриотического воспитания и готовности к военной службе в разных группах старшеклассников.

В ходе исследования выявлено, что педагогические воззрения персидско-таджикских мыслителей X -XI веков и национальных традиций таджикского народа в активизации воспитательной деятельности старшеклассников были представлены следующим образом:

а) содержание педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа как источник мотивации и пробуждения познавательного интереса старшеклассников, что способствует пониманию причинно-следственных явлений в социально-историческом, военно-дисциплинарном отношении;

б) практическая направленность связи образования и воспитания с целью повышения познавательной активности старшеклассников, жизненный опыт изучения педагогических воззрений средневековых персидско-таджикских мыслителей и национальных традиций таджикского народа в качестве важнейших инструментов через активизацию патриотических чувств и убеждений, военную подготовку учащихся старших классов;

в) создание проблемных ситуаций по решению учебных и практических задач характера изучения педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа, являющихся основными источниками интеллектуальной деятельности старшеклассников.

В связи с этим и в соответствии с гипотезой, целями и задачами исследования нами была организована и проведена опытно-экспериментальная работа, результаты анализа и оценки эффективности которой представлены в третьем параграфе второй главы диссертации.

Третий параграф второй главы диссертации посвящен анализу и оценке эффективности результатов экспериментальной работы по формированию патриотических чувств и убеждений и военной подготовке старшеклассников.

С целью выявления уровня изученности педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа нами был проведен педагогический эксперимент среди

старшеклассников общеобразовательных школ, который включал три этапа: констатирующий, формирующий и контрольный.

По первому показателю - уровню сформированности эмоционально-ценностного компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем и формирующем этапах (до и после эксперимента) мы получили следующую информацию, которая представлена в таблице 1 и наглядно на рисунках 1 и 2.

Таблица 1. Уровень сформированности когнитивного компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем и формирующем этапах (до и после эксперимента)

Группы	Всего	Высокий				Средний				Низкий			
		До эксперим.		После эксперим.		До эксперим.		После эксперим.		До эксперим.		После эксперим.	
		Чел.	%	Чел.	%	Чел.	%	Чел.	%	Чел.	%	Чел.	%
Экспериментальная группа	60	21	35,00	45	75,00	8	13,33	4	06,66	31	51,67	11	18,34
Контрольная группа	62	22	35,48	29	46,78	10	16,13	8	12,90	30	48,39	25	40,32

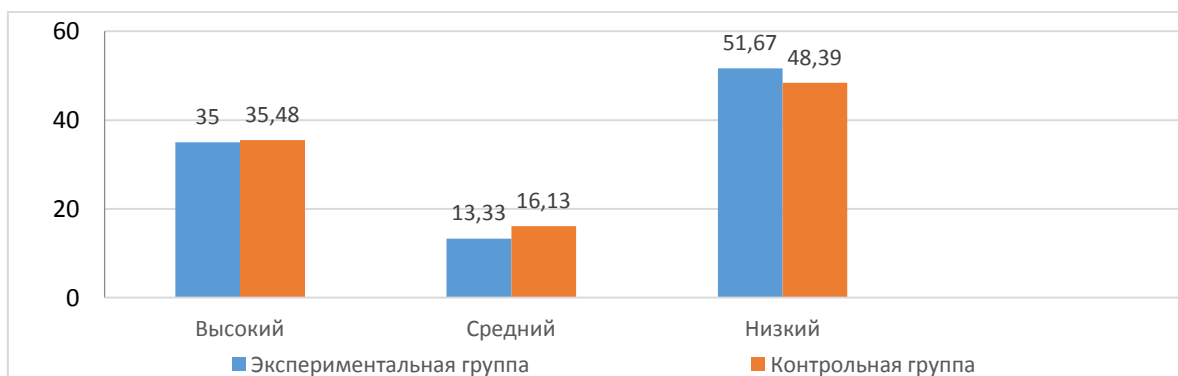

Рисунок 1. Показатели уровня сформированности когнитивного компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем и формирующем этапах (до эксперимента)

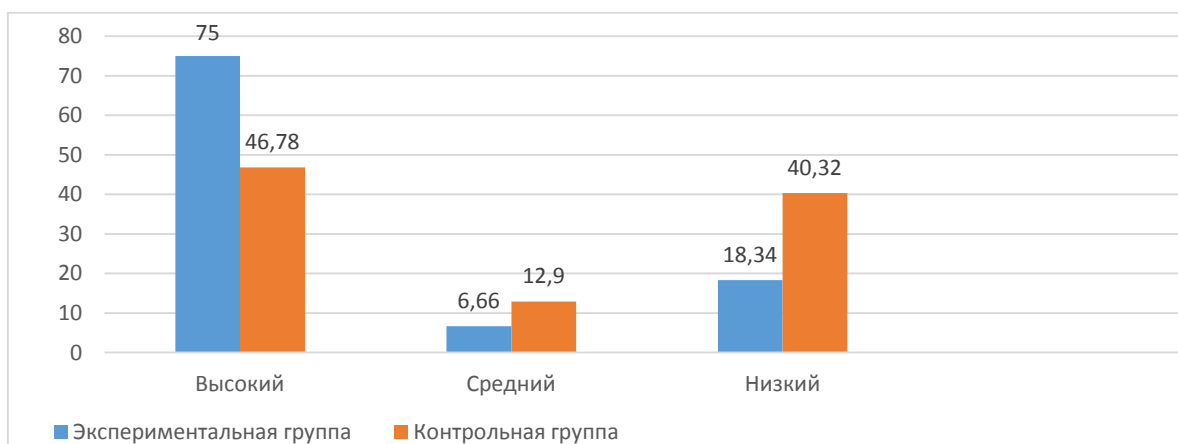

Рисунок 2. Показатели уровня сформированности когнитивного

компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем и формирующем этапах (после тестирования)

Данные таблицы 1 показывают, что уровень сформированности когнитивного компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем этапе до педагогического эксперимента в экспериментальной группе составил 21 чел. (35,00%), средний уровень - 8 чел. (75,00%) низкий уровень - 31 чел. (51,67%), а в контрольной группе эти показатели соответственно - 22 человека. (35,48%), 10 чел. (16,13) и 30 чел. (48,39%).

Сравнительный анализ данных, полученных в ходе первичной и окончательной срезки, т.е. после прохождения программы обучения «Место педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X -XI веков и национальных традиций таджикского народа в военно-патриотическом воспитании старшеклассников» показал, что количество учащихся 10–11 классов, демонстрировавшие высокие показатели сформированности когнитивного компонента в военно-патриотическом воспитании в экспериментальной группе, увеличилось на 75,00 % (45 чел.). На среднем уровне этот показатель составил 4 чел. (06,66%), самый низкий уровень – 11 (18,34%). В контрольной группе эти показатели составили, соответственно - 29 чел. (46,78%), 8 чел. (12,90%) и 25 чел. (40,32%).

Таким образом, результаты сравнительного анализа данных в этом разделе опытно-экспериментальной работы показывают, что учащиеся старших классов имеют большой интерес к педагогическим воззрениям персидско-таджикских мыслителей X–XI вв. и национальных традиций таджикского народа. Существенным образом высокий уровень сформированности когнитивного компонента обусловлен всесторонним и глубоким ознакомлением учащихся с произведениями персидско-таджикских мыслителей, с традициями и фольклором таджикского народа, в которых выражены любовь к Родине, преданность и верность своему народу и нации, чувства гражданского долга – защиты своей Родины и своего народа.

По второму показателю - уровню сформированности эмоционально-ценностного компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем и формирующем этапах (до и после эксперимента) мы получили следующую информацию, которая представлена в таблице 2 и наглядно - на рисунках 3 и 4.

Таблица 2. Уровень сформированности эмоционально-ценностного компонента военно-патриотического воспитания на констатирующем и формирующем этапах (до и после эксперимента)

Группы	Всего	Высокий				Средний				Низкий			
		До эксперим.		После эксперим.		До экспер.		После эксперим.		До эксперим.		После эксперим.	
		Чел.	%	Чел.	%	Чел.	%	Чел.	%	Чел.	%	Чел.	%
Экспериментальная группа	60	24	40,00	45	75,00	10	16,66	4	06,67	32	53,34	11	18,33
Контрольная группа	62	25	40,32	31	50,00	10	16,13	9	14,51	27	43,55	22	35,49

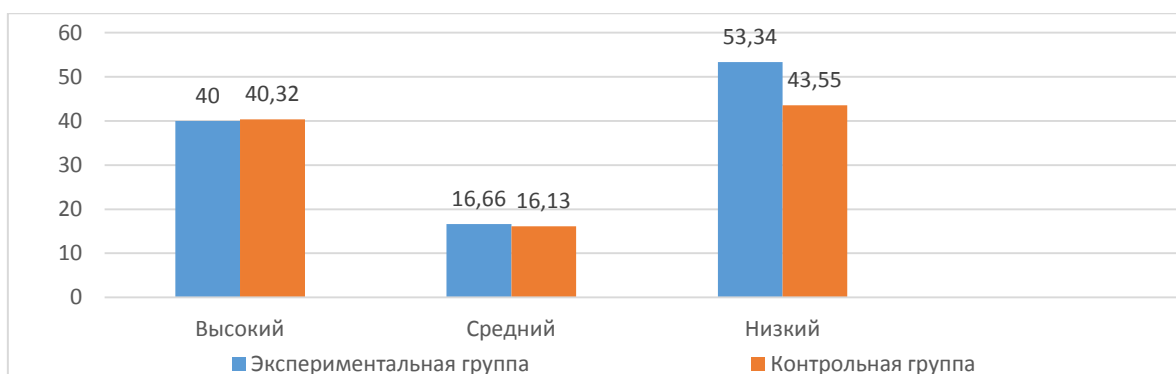

Рисунок 3. Показатели уровня сформированности эмоционально-ценностного компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем и формирующем этапах (до эксперимента)

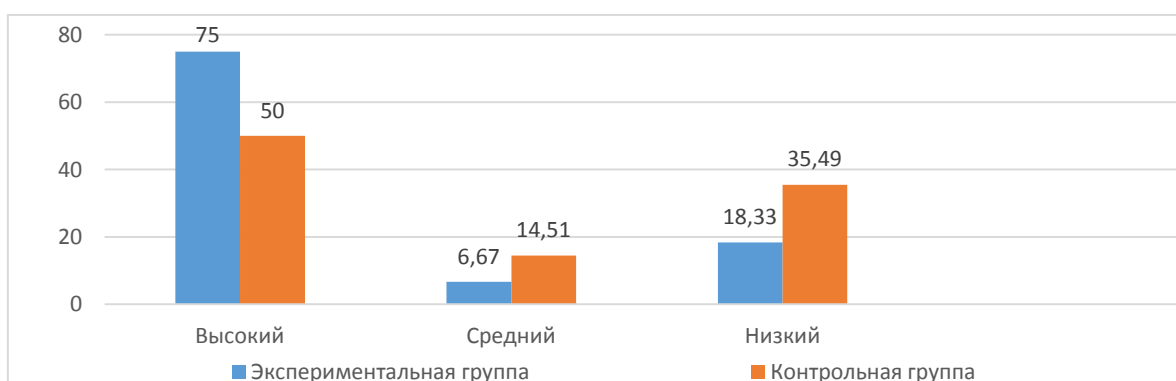

Рисунок 4. Показатели уровня сформированности эмоционально-ценностного компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем и формирующем этапах (после тестирования)

Анализ данных таблицы 3 показывает, что уровень сформированности эмоционально-ценностного компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем этапе до педагогического эксперимента в экспериментальной группе составил 24 человека. (40,00%), средний уровень - 10 чел. (16,66 %) низкий уровень - 32 человека. (53,34%), а в контрольной группе эти показатели составили, соответственно - 25 чел. (40,32%), 31 чел. (50,00%) и 9 чел. (14,51%).

После проведения учебной программы «Место педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X -XI веков и национальных традиций таджикского народа в военно-патриотическом воспитании старшеклассников» сравнительный анализ данных в первичном и итоговом срезе показала, что количество учащихся 10-11, показавшее высокий уровень сформированности эмоционально-ценностного компонента в военно-патриотическом воспитании в экспериментальной группе до 75,00% (45 чел.), а на среднем уровне этот показатель составил 4 человека. (06,66%), самый низкий уровень – 11 (18,33%). Следует отметить, что данные показатели уровня сформированности эмоционально-ценностного компонента военно-патриотического воспитания в экспериментальной группе совпадают с показателями уровня

сформированности когнитивного компонента военно-патриотического воспитания в экспериментальной группе.

В контрольной группе этот показатель уровня сформированности эмоционально-ценностного компонента в военно-патриотическом воспитании также наблюдался при переходе учащихся 10-11 классов на уровень сформированности эмоционально-ценностного компонента, но меньше, чем в экспериментальной группе до 31 человека. (50,00%), на высоких уровнях до 9 чел. (14,51%) - средний уровень и до 22 чел. (35,49%) - был низким.

Результаты сравнительного анализа по второму показателю - уровню сформированности эмоционально-ценностного компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем и формирующем этапах (до и после эксперимента) показывают, что этот уровень у старшеклассников контрольной группы по сравнению к экспериментальной повысился незначительно. В связи с этим, высокий уровень патриотизма и гражданственности у студентов экспериментальной группы свидетельствует об эффективности учебной программы «Место педагогической мысли персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций таджикского народа в военно-патриотическом воспитании старшеклассников».

По третьему показателю - уровню сформированности деятельностного компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем и формирующем этапах (до и после эксперимента) мы получили следующую информацию, которая представлена в таблице 3 и наглядно - на рисунках 5 и 6.

Таблица 3. Уровень сформированности деятельностного компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем и формирующем этапах (до и после эксперимента)

Группы	Всего	Высокий				Средний				Низкий			
		До эксперим.		После эксперим.		До эксперим.		После эксперим.		До эксперим.		После эксперим.	
		Чел.	%	Чел.	%	Чел.	%	Чел.	%	Чел.	%	Чел.	%
Экспериментальная группа	60	22	36,66	44	73,33	7	11,67	6	10,00	31	51,67	10	16,7
Контрольная группа	62	23	37,10	28	45,16	10	16,13	11	17,74	29	46,77	23	37,10

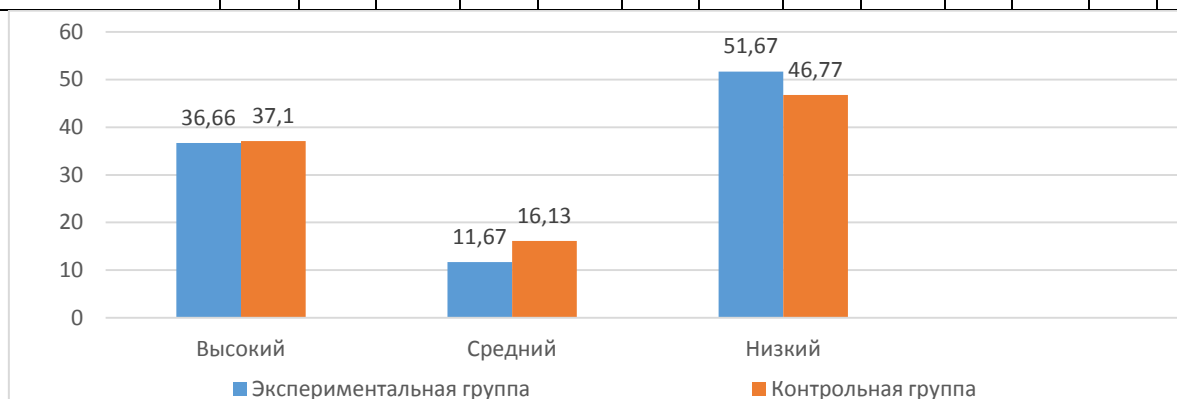

Рисунок 5. Показатели уровня сформированности деятельностного компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем и формирующем этапах (до тестирования)

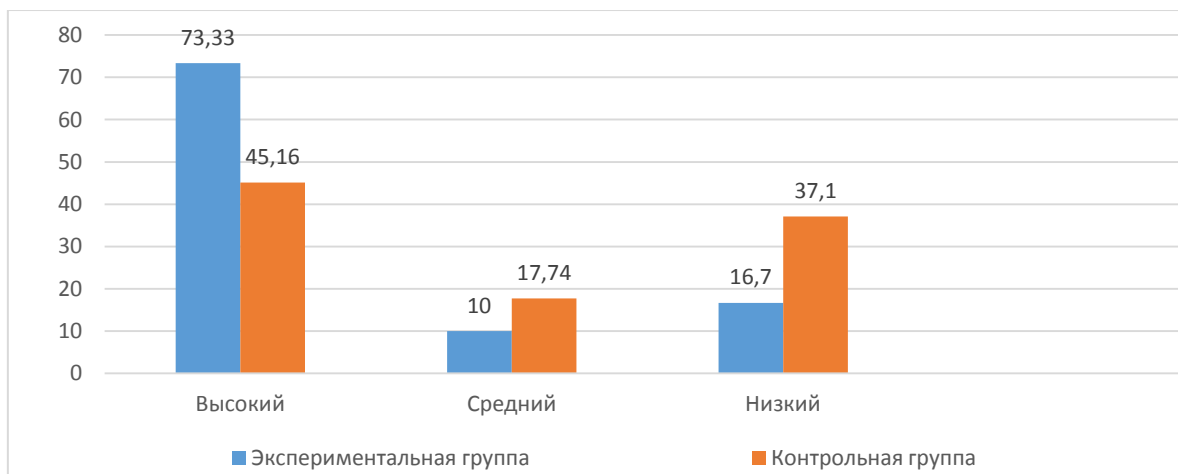

Рис. 6. Показатели уровня сформированности деятельностного компонента в военно-патриотическом воспитании на констатирующем и формирующем этапах (после тестирования)

По результатам анализа показателей сформированности деятельностного компонента военно-патриотического воспитания на констатирующем и формирующем этапах (до и после зачета) высокий уровень сформированности деятельностного компонента военно-патриотического воспитания на констатирующем этапе до педагогического эксперимента в экспериментальной группе составил 22 чел. (36,66%), средний уровень – 7 чел. (11,67%), низкий уровень – 31 чел. (51,67%), а в контрольной группе эти показатели, составили, соответственно - 23 чел. (37,10%), 10 чел. (16,13%) и 29 чел. (46,77%).

После проведения учебной программы «Место педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X -XI веков и национальных традиций таджикского народа в военно-патриотическом воспитании старшеклассников» сравнительный анализ данных в первичная и итоговая срезка показала, что количество учащихся 10-11 классов, показавшее высокий уровень сформированности деятельностного компонента в военно-патриотическом воспитании в экспериментальной группе до 73,33% (44 человека), а на среднем уровне этот показатель составил 6 чел. (10,00%), самый низкий уровень – 23 (37,10%).

По уровню сформированности деятельностного компонента военно-патриотического воспитания в контрольной группе переход учащихся 10-11 классов на уровень развития эмоционально-ценностного компонента наблюдался, но в меньшей степени, чем в экспериментальной группе, до 28 чел. (45,16%), на высоком уровне до 11 чел. (17,74%) - средний уровень и до 23 чел. (37,10%) - низкий уровень.

Относительно уровня показателей сформированности деятельностного компонента военно-патриотического воспитания на констатирующих и

формирующих этапах (до и после эксперимента) следует отметить, что его уровень у учащихся экспериментальной группы выше по сравнению с контрольной группой на 28,17%, что свидетельствует о целесообразности использования предложенной учебной программы.

Таким образом, анализ результатов позволил подтвердить правильность предложенного подхода. Математическая обработка полученных результатов доказывает эффективность учебной программы «Место педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X -XI веков и национальных традиций таджикского народа в военно-патриотическом воспитании старшеклассников» по военно-патриотическому воспитанию старшеклассников.

Как показало экспериментальное исследование, основными проблемами, которые необходимо решить для развития патриотических убеждений и чувств, а также осознания гражданского долга старшеклассниками в общеобразовательных школах, являются:

- совершенствование организационной деятельности школ по военно-патриотическому воспитанию учащихся, их подготовке к воинской службе в Вооруженных Силах с использованием оборонительных учений, нравственно-поучительных произведений средневековых персидско-таджикских мыслителей и национальных традиций.

- совершенствование педагогических методик и технологий по военно-патриотическому воспитанию, подготовке молодого поколения к военной службе во взаимодействии с общеобразовательными школами, военными комиссариатами, воинскими частями и общественными объединениями.

Анализ полученных результатов подтвердил правильность исходной гипотезы исследования и доказательность основных теоретических положений.

ОБЩИЕ ЗАКЛЮЧЕНИЯ

В результате исследования были сделаны выводы, в том числе:

1. Изучение педагогических идей средневековых персидских и таджикских мыслителей и национальных традиций таджикского народа показывает, что вопросы интеллектуального воспитания волновали ученых, поэтов, писателей, философов, великие мыслители осознавали, что знание есть средство мышления, результатом целенаправленного овладения факторами и законами является понимание наук, в которых отражаются законы развития природы и общества [2-А], [3-А].

2. Педагогические идеи Абуабдуллаха Рудаки, Абулкасима Фирдавси, Унсурмаоли Кайковуса, Абу Али ибн Сино, Абу Райхана Беруни, Шейха Муслихиддина Саади Шерози, Абдурахмони Джоми, Ахмада Дониша, Садриддина Айни и других совпадают с народными взглядами, ориентированными на формирование чувства патриотизма и понимание гражданского долга молодого поколения [2-А], [3-А].

3. В военно-патриотических мыслях Абул-Касима Фирдоуси большое внимание уделяется описанию героев, патриотизму, мудрости, спортивным

сценам, диспутам героев, которые, безусловно, имеют высокую ценность в военно-патриотическом воспитании [3-А].

4. В педагогической мысли Кайкоуса приоритет отдается вопросам добра, зла, милости и молодости. Мыслитель подробно рассматривает эти вопросы и пытается найти материальную, психологическую, социально-политическую основу их возникновения и трансформации [2-А].

5. В образовательном процессе военно-патриотическое воспитание старшеклассников может осуществляться с помощью различных средств национальных традиций, имеющих нравственно-духовное значение. Воспитание в семье через национальные традиции начинается с раннего возраста. Такие жанры фольклора, как пословицы и поговорки, сказки, исторические рассказы имеют высокую воспитательное значение [1-А], [4-А].

6. В национальных традициях таджикского народа и его устном творчестве ценности патриотизма и любви к Родине, верности и преданности ей, а также готовности оборонять ее исходят от трех общеизвестных заповедей “Авесты” - «добрая мысль», «доброе слова», «доброе дело» [3-А].

7. Благодаря военно-патриотическому воспитанию в подрастающем поколении формируются и развиваются важнейшие общественно значимые качества, такие как высокая нравственность, гражданская зрелость, любовь к Родине, ответственность, чувство долга, верность традициям, и возможности для их активного участия в различных сферах жизни общества и его деятельности, в том числе и в военной деятельности, которая связана с обеспечением национальной безопасности государства [1-А], [5-А].

8. Военно-патриотическое воспитание должно основываться на глубоком понимании роли и места каждого юноши на службе Родины, основанных на высокой личной ответственности за выполнение требований военных и государственных задач; вере в необходимости выполнения задач по защите Родины в современных условиях, в обеспечении формирования основных качеств, черт, навыков и компетенций для успешного выполнения обязанностей в Вооруженных силах Республики Таджикистан и других военных ведомствах [4-А].

9. Формы военно-патриотического воспитания можно разделить на три основные группы: *первая группа*, которая определяется общим компонентом содержания военно-патриотического воспитания, *вторая группа* - ознакомление подростков и молодежи с жизнью и работы армии, особенности службы и быта военнослужащих вооруженных сил и *третья группа* - оборонно-спортивные лагеря, сборы, клубы и патриотические объединения различных направлений и т. д. [5-А].

10. Установлено, что реализация военно-патриотического воспитания базируется на комплексе принципов, отражающих закономерности, общих принципов воспитательного процесса и специфику военно-патриотического воспитания учащихся общеобразовательных учреждений [5-А].

11. Исследования показали, что военно-патриотическое воспитание подрастающего поколения следует отнести к самостоятельному направлению воспитательной работы, подчеркивая его неразрывную связь с другими

направлениями (гражданским, нравственным, трудовым, эстетическим и другими формами воспитания) и является сложное сочетание отношения целого к компоненту. Патриотизм, как высший смысл, ценность и незаменимый источник, является важнейшим стимулом к самой общественно значимой деятельности в личности, социальной группе и достигает высшей ступени духовно-нравственного и культурного развития [1-А], [4-А], [5-А].

Рекомендации по использованию результатов исследования на практике

Проведенное исследование, результаты, полученные в процессе изучения проблемы, экспериментального исследования, позволяют предложить следующие рекомендации для преподавателей и военруков общеобразовательных школ:

- уделять особое внимание изучению педагогических идей средневековых персидско-таджикских мыслителей, пропаганде национальных традиций, отраженных в произведениях фольклора, литературы и истории;

- создать благоприятные педагогические условия для военно-патриотического воспитания старшеклассников с использованием педагогических идей персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций таджикского народа, что способствует формированию и развитию у старшеклассников патриотического сознания и готовности к защите Родина;

- в целях повышения интереса старшеклассников к урокам начальной военной подготовки и усиления их познавательной деятельности следует использовать практически разные формы организации урока: урок-лекция, урок-беседа, урок-сравнение-беседа, урок-анализ, ученический урок, урок “заочная экскурсия”, библиотечные и музейные уроки, уроки военного дела и т.д.;

- следует организовать и проводить в общеобразовательных школах спартакиады по военно-практическим видам спорта, спортивные состязания старшеклассников, военизированные игры с использованием педагогических идей персидско-таджикских мыслителей X-XI веков и национальных традиций с приглашением ветеранов войны и труда, военных комиссариатов, представителей военных комиссариатов, представителей Министерства образования и науки, общественных и религиозных объединений;

- в основе концепции военно-патриотического воспитания учащихся должна лежать национальная гордость. Каждый старшеклассник должен гордиться своим именем таджика, чувствовать, что живет в цивилизованной стране, понимать, что его призвание – служить великому общему делу процветания своей Родины и ее народа, ее вооруженной защиты;

- один из самых почитаемых и любимых праздников всего народа, в том числе учащиеся общеобразовательных школ является 23 февраля – день образования Вооруженных Сил Республики Таджикистан. Необходимо использовать потенциал празднования этого праздника в деле воспитания

чувства гордости и любви у учащихся за Родину, готовности к ее вооруженной защите.

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ДИССЕРТАЦИИ ИЗЛОЖЕНЫ В СЛЕДУЮЩИХ РАБОТАХ:

1) Статьи, опубликованные в рецензируемых журналах, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[1-А] Разоков Х.С. Концепция военно-патриотического воспитания учащихся общеобразовательных школ // Вестник Таджикского национального университета № 10, 2020. с. 389-392. - С. 389-392. (на таджикском языке)

[2-А] Разоков Х.С. Педагогические идеи таджикских и персидских мыслителей X - начала XI веков в воспитании патриотизма // Вестник Таджикского национального университета. 2020, № 9. - С. 388-391. - С. 388-391. (на таджикском языке)

[3-А] Разоков Х.С. Проблемы образования и воспитания подрастающего поколения в Авесте и педагогических идеях таджикских и персидских мыслителей X - начала XI веков // Вестник Академии образования Таджикистана, 2022. - С. 121-128. (на таджикском языке)

[4-А] Разоков Х.С., Сафаров Ш.А. Особенности и принципы военно-патриотического воспитания молодежи // Вестник Таджикского педагогического университета. № 1 (12), 2022 г. - С. 26-34. (на таджикском языке)

[5-А] Разоков Х.С. Особенности национальных традиций и их роль в военно-патриотическом воспитании подрастающего поколения // Вестник Таджикского государственного педагогического университета Таджикистана, № 2 (12), 2022. - С. 142-146. (на таджикском языке)

2) В других изданиях:

[6-А] Разоков Х.С. Изучение педагогических и психологических идей персидско-таджикских мыслителей веков как действенного фактора воспитания подрастающего поколения и молодых семей. // Материалы Республиканской научно-практической конференции «Роль психологических знаний в стабильности семейных отношений». – Душанбе, Институт развития образования им. А. Джоми АОТ, 15.03.2021. - С. 54-63. (на таджикском языке)

[7-А] Разоков Х.С. Изучение психолого-педагогических мыслей Абдулкасима Фирдавси в военно-патриотическом воспитании подрастающего поколения. // Материалы научно-практической конференции профессоров и преподавателей, докторантов, магистрантов и студентов Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни, посвящённая Дню таджикской науки - г. Душанбе, 14-19 апреля 2022 г. - С. 65-67 (на таджикском языке)

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Разоқов Хуршед Соҳибназарович дар мавзуи “Истифодаи афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X–XI ва анъанаҳои миллӣ дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси: 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот

Калидвожаҳо: афкори педагогӣ, мутафаккирони форсу тоҷик, асрҳои X–XI, анъанаҳои миллӣ, халқи тоҷик, тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ, насли наврас, омӯзгор, хонанда, синфи болоӣ, донишҷӯ, муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, шахсият, Тоҷикистон, давлатдорӣ, Авесто, А. Фирдавсӣ, “Шоҳнома”, Унсурмаолии Кайковус, “Қобуснома”, арзишҳои умуминсонӣ, худшиносӣ, ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ, ҳисси қарзи шаҳрвандӣ, ҳомии Ватан.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ раванди тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Тоҷикистон мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор ёфта, зарурати истифодаи эҷодкорона аз афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои халқи тоҷик дар таҷрибаи тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон муайян ва ошкор карда шудааст.

Мақсади асосии таҳқиқоти мазкур ошкор намудани хусусиятҳо ва шароити имконпазири истифода аз афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Муаллифи таҳқиқот дар раванди корҳои таҳқиқотӣ ва озмоишӣ нерӯи тарбиявии афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷикро ҳамчун воситаи муассири тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии насли наврас ошкор карда, дар ин росто, собит кардааст, ки бо таъриба ба ғояҳои афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик дар насли наврас, аз ҷумла дар хонандагони синфҳои болоӣ, ҳиссиёту эътиқодоти ватандӯстӣ, ҳавасмандии мусбат барои дарки уҳдадорихои худ дар назди Ватан ва қарзи шаҳрвандиро ташаккул ва рушд додан мумкин аст.

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар шакли тавсияҳои илмӣ-педагогӣ оид ба тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ дар шароити нави иҷтимоию иқтисодӣ бо истифода аз афкори педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллии халқи тоҷик барои омӯзгорону роҳбарони ҳарбии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ пешниҳод карда шуданд.

Хулосаҳои асосӣ ва пешниҳодҳои илмӣ амалӣ ба бозсозии низоми муносибатҳо байни муассисаҳои таҳсилот ва қисмҳои ҳарбӣ, ташкилотҳо ва муассисаҳои ҷамъиятӣ, иттиҳодияҳои динӣ ба мақсади баланд бардоштани сифат ва самарабахшии тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ, дар самти ҳамкорӣ ва амали зичтари муштарак ба манфиати тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагон мусоидат мекунанд.

Натиҷаҳои таҳлили маҷмӯии назарҳои педагогии мутафаккирони форсу тоҷики асрҳои X –XI ва анъанаҳои миллиро дар тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти зинаҳои гуногун истифода бурдан мумкин аст.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Разокова Хуршеда Сохибназаровича на тему «Использование педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X – XI веков и национальных традиций в военно-патриотическом воспитании старшеклассников» на соискание ученой степени кандидата наук по специальности: 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: педагогические воззрения, персидско-таджикские мыслители, национальные традиции, таджикский народ, личность, подрастающее поколение, учитель, учащийся, старшеклассник, студент, военно-патриотическое воспитание, общеобразовательная школа, Таджикистан, государственность, Авеста, А. Фирдоуси, «Шахнаме», Унсурмаоли Кайковус, «Кобуснома», общечеловеческие ценности, самосознание, патриотические чувства и убеждения, чувство гражданского долга, защитник Родины.

В диссертационном исследовании подвергнут рассмотрению и анализу процесс военно-патриотического воспитания старшеклассников общеобразовательных школ Таджикистана и определена необходимость творческого использования педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X -XI веков и традиций таджикского народа в совершенствовании военно-патриотического воспитания старшеклассников общеобразовательных школ Таджикистана.

Целью настоящего исследования является выявление наилучших особенностей и условия использования педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа в военно-патриотическом воспитании старшеклассников общеобразовательных школ Таджикистана.

Автором диссертационного исследования в процессе изучения, исследования и проведения опытно-экспериментальных работ выявлен воспитательный потенциал педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа как эффективное средство военно-патриотического воспитания молодого поколения, в связи с этим подтверждено, что на основе педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа можно формировать и развивать у молодого поколения, в том числе у старшеклассников, патриотические чувства и убеждения, также определены содержание и особенности формирования патриотических взглядов и по результатам исследования предложены научно-педагогические рекомендации для учителей-военруков общеобразовательных школ по военно-патриотическому воспитанию старшеклассников в новых социально-экономических условиях с использованием педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X - XI веков и национальных традиций таджикского народа.

Представленные основные выводы и научно-практические рекомендации способствуют перестройке отношений между учебными заведениями и воинскими частями, общественными организациями и учреждениями, религиозными объединениями в целях повышения качества и эффективности военно-патриотического воспитания старшеклассников и более тесного сотрудничества и совместных действий в интересах их военно-патриотического воспитания.

Результаты всестороннего анализа педагогических воззрений персидско-таджикских мыслителей X -XI веков и национальных традиций таджикского народа можно использовать в различных ступенях образования.

ANNOTATION

for the dissertation of of Razokov Khurshed Sohibnazarovich on the topic “The use of pedagogical views of Persian-Tajik thinkers of the 10th-11th centuries and national traditions in the military-patriotic education of senior pupils” for the degree of candidate of science in the specialty: 13.00.01 - general pedagogy, history of pedagogy and education

Key words: pedagogical views, Persian-Tajik thinkers, national traditions, Tajik people, personality, younger generation, teacher, student, high school student, student, military-patriotic education, comprehensive school, Tajikistan, statehood, Avesta, A. Firdowsi, “Shahnameh ”, Unsurmaoli Kaikovus, “Kobusnoma”, universal values, self-awareness, patriotic feelings and beliefs, sense of civic duty, defender of the Motherland.

The dissertation research examines and analyzes the process of military-patriotic education of high school students in secondary schools in Tajikistan and determines the need for creative use of the pedagogical views of the Persian-Tajik thinkers of the 10th-11th centuries and the traditions of the Tajik people in improving the military-patriotic education of high school students in secondary schools in Tajikistan.

The purpose of this study is to identify the best features and conditions for using the pedagogical views of the Persian-Tajik thinkers of the 10th-11th centuries and the national traditions of the Tajik people in the military-patriotic education of high school students in secondary schools in Tajikistan.

The author of the dissertation research in the process of studying, researching and conducting experimental work revealed the educational potential of the pedagogical views of the Persian-Tajik thinkers of the 10th - 11th centuries and the national traditions of the Tajik people as an effective means of military-patriotic education of the younger generation, in connection with this it was confirmed that Based on the pedagogical views of the Persian-Tajik thinkers of the 10th - 11th centuries and the national traditions of the Tajik people, patriotic feelings and beliefs can be formed and developed among the younger generation, including high school students, the content and features of the formation of patriotic views are also determined, and based on the results of the study, scientific pedagogical recommendations for teachers-military instructors of general education schools on the military-patriotic education of high school students in the new socio-economic conditions using the pedagogical views of the Persian-Tajik thinkers of the 10th - 11th century in and national traditions of the Tajik people.

The presented main conclusions and scientific and practical recommendations contribute to the restructuring of relations between educational institutions and military units, public organizations and institutions, religious associations in order to improve the quality and effectiveness of the military-patriotic education of high school students and closer cooperation and joint actions in the interests of their military-patriotic education .

The results of a comprehensive analysis of the pedagogical views of the Persian-Tajik thinkers of the 10th-11th centuries and the national traditions of the Tajik people can be used at various levels of education.